

Polisen

Utredning av Brott i nära relation

Polismyndighetens metodstöd

- Fördjupning av utredningsmetodikerna för brott i nära relation beskriven i checklistor och promemoria i *Ett utvecklat bästa arbetssätt*

Utgivare och förvaltare: Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen,
Utvecklingscentrum väst

Uppdaterad 2019

Omslagsfoto: Nationella operativa avdelningen

Innehåll

1	Inledning	5
1.1	Metodstödetts syfte, omfattning och målgrupp	5
1.2	Framgångsfaktorer samt <i>Ett utvecklat bästa arbetsätt</i>	7
2	Förundersökningen.....	8
2.1	Förundersökningsledning	9
2.2	Planering av förundersökningsarbetet	9
2.3	Stödfunktioner	9
2.4	Utredning av grova brott.....	10
3	Inledande utredningsåtgärder.....	10
3.1	Inkommande ärende, bedömning och prioritering.....	11
3.1.1	Patrull till plats	11
3.1.2	Anmälan via telefon eller på polisstation.....	11
3.2	Riskbedömning	12
3.3	Information till målsägande.....	13
3.3.1	Brottsofferstödjande verksamhet.....	13
3.3.2	Kontaktförbud	14
3.3.3	Målsägandebiträde	15
3.3.4	Stödperson.....	16
3.4	Förhör på brottsplats	16
3.5	Frihetsberövande och gripandeskäl	17
3.6	Bevissäkring på brottsplats	18
3.6.1	Spårsäkring på brottsplats	18
3.6.1.1	Tecken på hedersrelaterade brott	19
3.6.2	Dokumentation av brottsplatsen.....	19
3.6.3	Beslag.....	19
3.6.4	Avspärning.....	20
3.7	Bevissäkring genom skadedokumentation	20
3.7.1	Film och fotodokumentation av skador.....	20
3.7.2	Läkarundersökning.....	21
3.7.3	Person till sjukhus	21
3.7.4	Spårsäkring på person vid sexualbrott.....	22
3.8	Bevissäkring genom dokumentation av alkohol- och drogpåverkan.....	22
3.9	Vittnen	23
3.9.1	Uppgifter från ambulanspersonal	23
3.10	Barn på brottsplatsen	23
3.10.1	Polisens anmälningskyldighet till socialnämnden	24
3.11	Avrapportering.....	24
3.11.1	Granskning av anmälan och målsägandekopia	24
3.11.2	Avrapporteringspromemoria	25
4	Den fortsatta utredningen	25
4.1	Brottsoffer och personsäkerhetsarbete.....	25
4.1.1	Risikanalys på individnivå	26
4.1.2	Kontaktförbud	27
4.2	Målsägande som inte vill medverka	27
4.3	Pågående förundersökningar och tidigare brottsanmälningar	28
4.4	Förhör	28

4.4.1	Intervjumetodik	28
4.4.2	Planering av förhör.....	29
4.4.3	Inspelning av förhör	30
4.4.3.1	Dokumentation av inspelade förhör	30
4.4.4	Tolk	30
4.4.5	Förhör med målsägande, särskilt att beakta	31
4.4.6	Förhör med misstänkt, särskilt att beakta.....	31
4.4.7	Förhör med vittnen särskilt att beakta	32
4.4.7.1	Barn som vittnen särskilt att beakta	32
4.4.8	Godkännande av förhör.....	33
4.4.9	Utlämnande av förhör.....	33
4.5	Brottskadeersättning till barn som bevittnat brott.....	33
4.6	Hantering av prover från hälso- och sjukvård	34
4.7	Rättsintyg.....	35
4.7.1	Samtycke och undantag vid utfärdande av rättsintyg.....	36
4.8	Övrig bevisning	37
4.8.1	Målsägandens egen dokumentation.....	37
4.8.2	Rekonstruktion med mera	37
4.8.3	Kriminaltekniska rapporter	37
4.8.4	Samtal till RLC eller SOS Alarm.....	38
4.8.5	Dokumentation från skola, socialtjänst, kvinnojourer med mera.....	38
4.9	Avslutande åtgärder i förundersökningen.....	38
4.9.1	Underrättelse om slutförd förundersökning	38
4.9.2	Förundersökningen läggs ned.....	39
4.9.3	Återkoppling mellan polis och åklagare.....	39
4.9.4	Barn eller närstående som avlidit till följd av brott.....	39
5	Sekretess	40
5.1	Sekretess utifrån intresset att förebygga eller beivra brott	40
5.2	Insynsrätt under en pågående eller avslutad förundersökning.....	40
5.3	Sekretess utifrån skyddet för den enskilde	41
5.4	Sekretess gentemot vårdnadshavare	41
5.5	Sekretess vid samverkan med andra myndigheter.....	41
5.6	Uppgift från hälso- och sjukvården och socialtjänsten.....	42
5.7	Sekretess vid brottsofferstöd.....	42
6	Bemötande.....	42
6.1	Bemötande av målsägande	42
6.1.1	Sexuellt våld.....	43
6.2	Bemötande av misstänkt	44
6.2.1	Stöd till våldsutövare.....	44
7	Brottsområdet	45
7.1	Definition av närståendebegreppet	45
7.2	Fördjupande kunskaper om bakomliggande faktorer	46
7.3	Hedersrelaterade brott.....	46
7.4	Särskilt om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning	48
7.5	Särskilt om olaga förföljelse (stalkning).....	49
8	Förutsättningar för polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet.....	50

1 Inledning

1.1 Metodstödet syfte, omfattning och målgrupp

Detta metodstöd är en fördjupning och komplement till arbetssättet beskrivet i checklistorna och promemoria i *Ett utvecklat bästa arbetssätt*¹, som Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten gemensamt tagit fram för utredning av brott mot barn, våld i nära relation och sexualbrott mot vuxna.

Detta metodstöd beskriver de arbetssätt och åtgärder som Polismyndigheten framhåller för att skapa stabila och robusta förundersökningar vid utredning av brott i nära relationer med vuxna målsäganden. Metodstödet bygger på beprövad erfarenhet inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt forskning kring framgångsfaktorer för utredningsarbete inom brottsområdet.

Metodstödet är nationellt och det kan därför finnas anledning att utifrån detta material arbeta fram och komplettera med lokala handläggningsrutiner.

Tonvikten i materialet ligger på de utredningsmoment som är särskilt viktiga och avgörande vid brott i nära relation begångna mot vuxna. För mer generella utredningsåtgärder hänvisas till *Polisens nationella utredningsdirektiv* (PNU)².

Metodstödet inkluderar även utredningsåtgärder som särskilt bör beaktas då barn bevittnat våld. För stöd i utredning av brott då barn är målsägande hänvisas till *Checklista basdirektiv inledningsfasen av den fortsatta utredningen – barn*³ samt övrigt arbetsstödande material på Intrapolis-sidan *#Brott mot barn och unga*⁴.

Hedersrelaterade brott kan många gånger hänföras till relationsvåld. Dessa utredningar ställer särskilda krav på sakkunskap, planering av utredningsarbetet samt metodik. Vad som skrivs i detta metodstöd syftar till att öka medvetenheten om förekomsten av hedersrelaterade brott och vilka uttryck de kan ta sig och ska endast ses som en introduktion. Fördjupningsmaterial finns på Intrapolis⁵, *Polismyndighetens handbok Hedersnormer och hedersrelaterat våld 2009*⁶ samt i *åklagarnas handbok om hedersrelaterat våld*⁷. Även på Länsstyrelsen i Östergötlands hemsida www.hedersfortryck.se finns kunskapshöjande material och information till yrkesverksamma.

¹ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/>

² <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/utreda-och-lagfora-pnu/>

³ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklista--basdirektiv-inledningsfasen-av-den-fortsatta-utredningen--barn/>

⁴ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/brott/brott-mot-barn-och-unga/grunder-och-arbetsmetod2/>

⁵ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/brott/brott-i-nara-relation/brott-i-nara-relation/hedersrelaterad-brottslighet1/>

⁶ https://intrapolis.polisen.se/contentassets/170c98596c704d668ed9a47dbed606e0/hedersnormer_hedersrel_rps_handbok_2009.pdf

⁷ <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/handbocker/handbok-hedersrelaterat-vald-uppd-2014.pdf>

Detta metodstöd ersätter *Handbok brott i nära relation 2009*. Metodstödet har tagits fram av nationella operativa avdelningen utvecklingscentrum Väst i samverkan med polisregionerna, kompetenscentrum, kommunikationsavdelningen samt Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg samt Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK).

1.2 Framgångsfaktorer samt *Ett utvecklat bästa arbetssätt*

Under 2008 hade Brottsförebyggande rådet (Brå) ett regeringsuppdrag att undersöka vilka framgångsfaktorer som fanns inom polisens utredningsarbete inom området brott i nära relation.⁸ Genom enkäter till våldsutsatta kvinnor samt genomgång av förundersökningsmaterial identifierades fyra framgångsfaktorer:

Fyra framgångsfaktorer, Brå 2008:25

- Att det finns stödbevis från vittne.
- Att målsäganden deltar i utredningen.
- Att det finns dokumenterad skada.
- Att den misstänkte medger helt eller delvis.

Det är bland annat resultatet i den rapporten, annan forskning på området, beprövad erfarenhet och kunskaper samt utvecklingsarbete inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten som ligger till grund för de metoder som lyfts fram i promemoria och checklistor i *Ett utvecklat bästa arbetssätt*⁹ samt i detta metodstöd.

Ett utvecklat bästa arbetssätt

Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten har fattat ett gemensamt beslut att metodiken i *Ett utvecklat bästa arbetssätt* ska gälla som nationell metod vid utredning av dessa brott. Detta ska leda till kortade handläggningstider, höjd kvalitet i bevissäkringen och till att skapa enhetlighet i polisens arbete, samsyn och förbättrat samarbete med Åklagarmyndigheten.

10

I promemorian *Ett utvecklat bästa arbetssätt* framgår de gemensamma målsättningar, tidsfrister samt utredningsåtgärder som Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten lyfter fram för att korta handläggningstiderna och höja kvaliteten i bevissäkringen.

Checklistorna vänder sig till såväl polispersonal som åklagare med tyngdpunkt på stöd i det initiala skedet. Det finns även checklistor för delar av det fortsatta utredningsarbetet. Det är viktigt att ingripandepoliser och utredningspersonal samt operativ åklagare är förtrogna med samtliga checklistor.

De viktigaste delarna i arbetssättet vid utredning av brott mot vuxna är följande:

⁸ Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer Rapport 2008:25, Brå

⁹ <https://intrapolis.polisen.se/contentassets/391e705a16fe46a59660acc97091b45c/promemoria---ett-basta-arbetssatt.pdf> och <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/dokument/checklistor/checklistor-brott-mot-barn-vald-i-nara-relation-och-sexualbrott-mot-vuxna.pdf>

¹⁰ A867.124/2016 saknr 429

- Se till att målsäganden omgående får ett målsägandebitråde.
- Överväg regelmässigt personella och reella tvångsmedel.
- Använd redan inledningsvis *Checklista basdirektiv för inledningsfasen av den fortsatta utredningen*.
- Håll snarast möjligt efter anmälningstillfället det första målsägandeförhöret med vuxen, dock senast inom sju dagar från anmälningstillfället.
- Kalla alltid ett målsägandebitråde och ge målsägandebiträdet tillfälle att vara med på förhör med sin klient.
- Föredra vidtagna utredningsåtgärder muntligt för åklagaren. Förhørsutskrift ska skickas till åklagaren endast när sådan efterfrågas.
- Dokumentera målsägandens skador eller avsaknad av skador.
- Dokumentera misstänkts skador eller avsaknad av skador.
- Inhämta stödbevisning exempelvis vittnesuppgifter, rättsintyg, sms-konversationer mm.

Handläggningen i relationsärenden ska ske snabbt och handläggningstiden ska inte överskrida sex månader. Åklagarinträde ska ske skyndsamt. Tiden från anmälningstillfället till åklagarinträdet bör inte överskrida 48 timmar.

Preliminär gärningsbeskrivning med bevisuppgift bör upprättas av åklagare och användas av åklagare och polisen under förundersökningen i mer omfattande och komplicerade ärenden.

Materialet *Ett utvecklat bästa arbetssätt* finns i sin helhet på *Intrapolis*.¹¹

2 Förundersökningen

Förundersökningar och rättegångar om brott i nära relation innebär många gånger särskilda bevisvårigheter eftersom brotten oftast begås bakom hemmets stängda dörrar och det därför ofta saknas vittnen, teknisk bevisning eller annan stabil stödbevisning. Brotten begås mot en närstående och det kan därför finnas lojaliteter och känslomässiga bindningar som gör målsäganden och vittnen särskilt känsliga för påverkan från den misstänktes sida. Bevisvårigheterna ställer höga krav på att förundersökningsledare så väl som utredare är aktiv och kunnig.

I rättegångsbalken (RB) finns de grundläggande principerna för förundersökningen: objektivitetsprincipen, hänsynsprincipen och skyndsamhetsprincipen som regleras i 23 kap. 4 § RB. Förundersökningen ska ge åklagaren underlag för prövning av åtalsfrågan och, om åtal väcks, för att bereda brottmålet för rättegång.

¹¹ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/>

Tänk på

Var noga vid hantering av uppgifter som rör målsägandens säkerhet under utredningens gång. Exempelvis vid dokumentation av vistelseort i samband med förhör

2.1 Förundersökningsledning

Enligt *Polismyndighetens riktlinjer för ledning av förundersökning i brottmål* är åklagaren förundersökningsledare då brottet innefattar hot eller våld mot närstående eller tidigare närstående.¹² Enstaka fall av ofredande eller sexuellt ofredande är därmed undantagna.

Förundersökningsledaren har det yttersta ansvaret för att förundersökningen bedrivs skyndsamt, effektivt och med beaktande av den enskildes rättssäkerhet. Det är dock viktigt att polis och åklagare gemensamt tar ansvar för att skapa framgång i förundersökningsarbetet.

2.2 Planering av förundersökningsarbetet

Polis och åklagare bör på ett tidigt stadium planera för hur den kommande förundersökningen ska bedrivas.

Åklagaren bör upprätta en preliminär gärningsbeskrivning.¹³ Syftet med den preliminära gärningsbeskrivningen är att höja kvaliteten i bevissäkringen och att effektivisera styrningen av förundersökningen. Den anger riktningen på utredningsarbetet och kan användas som ett levande dokument där rekvisit och bevisuppgift fylls på eller justeras under utredningens gång.

Genom att på ett tidigt stadium bedöma vilka utredningsåtgärder som kan bli aktuella och i vilken ordning de bör vidtas skapas bättre förutsättningar för ett effektivt och framgångsrikt utredningsarbete. Utredaren har stöd av gärningsbeskrivningen i samband med att misstänkt underrättas om misstanke och åklagaren sparar tid när åtal ska väckas. Den skapar också en bra överblick över utredningsmaterialet. Redan innan åklagare har lämnat direktiv i det specifika ärendet kan utredningsarbetet påbörjas med hjälp av basdirektiven¹⁴.

2.3 Stödfunktioner

Det är en fördel att i planeringen ta ställning till om och hur olika stödfunktioner kan vara behjälpliga under utredningen. I *Polismyndighetens metodstöd för*

¹² PM 2017:19, se avsnitt 3.2.

¹³ <https://intrapolis.polisen.se/contentassets/391e705a16fe46a59660aec97091b45c/promemoria--ett-basta-arbetssatt.pdf>

¹⁴ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklista--basdirektiv-for-inledningsfasen-av-den-fortsatta-utredningen--vuxna/>

utredning av grova brott (PUG) finns en sammanställning av nationella stödfunktioner som är gemensamma för landets polisregioner.¹⁵

Utöver dessa finns även Polismyndighetens nationella kompetensnätverk mot hedersrelaterade brott. Regionala kontaktpersoner finns listade på Intrapolis.¹⁶ Råd eller konsultation kan även fås av Länsstyrelsen i Östergötlands Nationella kompetensteam i situationer där barn eller ungdomar är utsatta, eller riskerar att utsättas, för hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap eller könsstympling. Mer information om kompetensteamet och deras verksamhet finns på webbplatsen www.hedersfortryck.se

Kvinnofridslinjen kan stödja och ge råd åt såväl våldsutsatta kvinnor som personer som i sitt yrkesutövande kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor. Mer information finns på webbplats, <http://kvinnofridslinjen.se/sv/> eller kontakt telefon 020-50 50 50.

2.4 Utredning av grova brott

Vid utredning av grova brott är det särskilt viktigt att samverka internt mellan myndighetens olika utredningsenheter, både med anledning av kompetens och resursfördelning. Vid svårutredda och komplexa ärenden med en stor mängd material ger metodiken i PUG förutsättningar för att skapa stabila och robusta förundersökningar.

PUG är främst avsett att användas vid utredning av grova brott av sådan karaktär att de motiverar särskilda utredningsresurser. Delar av metodiken kan dock vara tillämplig även vid andra typer av brott och särskilda händelser. Metodstödet är tänkt att vara ett stöd för polisregionernas operativa förberedelse- och planeringsarbete samt en vägledning för den personal som engageras i det konkreta utredningsarbetet.

3 Inledande utredningsåtgärder

Hur ett ärende hanteras i samband med anmälningsupptagning och de inledande utredningsåtgärderna är ofta av stor betydelse för att skapa stabila och robusta förundersökningar. Bevisning måste ofta tas om hand så snart som möjligt för att inte gå förlorad. Detta gäller både vittnesuppgifter såväl som teknisk bevisning. Genom att samtliga medarbetare som arbetar i den initiala utredningsfasen är väl förtrogen med vad som skrivs i detta metodstöd och utför långtgående förstahandsåtgärder som är applicerbara på händelsen och situationen oavsett om brottet rapporteras in via larmsamtal med patrull till brottsplatsen, anmälningsupptagning via telefon eller besök på polisstation, skapas goda förutsättningar för en fortsatt ärendehantering av hög kvalitet och rättssäkerhet.

¹⁵ <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/dokument/metoder/pug-version-4-ar-2017-1.1.pdf>, s.117–124

¹⁶ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/brott/brott-i-nara-relation/brott-i-nara-relation/hedersrelaterad-brottslighet/>

3.1 Inkommande ärende, bedömning och prioritering

Anmälningmottagaren måste först skapa sig en uppfattning om händelsen, om den är akut, vilken hotbild som föreligger för att utifrån detta vidta fortsatta adekvata åtgärder.

Brott i nära relation är ett integritetskränkande brott vilket i sig spelar in i bedömningen om att utföra initiala utredningsåtgärder på plats även då brottet inte inträffat nyligen. I *Polismyndighetens riktlinjer för verksamhet vid regionledningscentral (RLC)*¹⁷ regleras hur prioritering ska ske utifrån brottstyp och övriga omständigheter.

3.1.1 Patrull till plats

Tänk på att

Om patrull beordras på ett akut ärende är det viktigt att RLC-operatören:

- fortsätter samtalet till dess att polispatrull är på plats för att stödja personen, men också för att få fram så mycket information som möjligt
- i händelserapporten noggrant dokumenterar allt som kommer fram i samtalet så att detta kan användas som stödbevisning under utredningen
- dokumenterar om ett barn har varit hemma, var i bostaden barnet har befunnit sig och om det har sett eller hört det inträffade
- frågar om det finns barn som bor på adressen men inte är på plats just nu.

För ett systematiskt initialt arbete på brottsplats utgå från *Checklista för initiala åtgärder på brottsplatsen (våld i nära relation)*¹⁸.

3.1.2 Anmälan via telefon eller på polisstation

Om patrull inte ska beordras och anmälan ska tas upp via telefon eller på polisstation tänk särskilt på att göra en initial riskbedömning och ställa frågor om och dokumentera:

- De inblandades relationer
- Finns det eventuell bevisning, såsom telefonmeddelanden, meddelanden via IT, dagboksanteckningar eller dylikt, som bör tas i beslag? – Be målsäganden spara detta material.

¹⁷ Polismyndighetens riktlinjer för verksamhet vid regionledningscentral (RLC), del A, PM 2016:47A, s. 24-25.

¹⁸ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklistaatgardskort-for-initiala-atgarder-pa-brottsplatsen-vald-i-nara-relation/>

- Finns det vittnen, exempelvis åsyna eller grannar som har hört, eller om målsäganden har berättat för någon annan?
- Har det hänt tidigare?
- Finns det några skador? Har någon sett skadorna eller tidigare skador? Läkarbesök?
- Finns det barn under 18 år i relationen? Orosanmälan till socialnämnden 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen (SOL). – Det ska framgå att en sådan anmälan har gjorts och att den är skickad till socialtjänsten.
- Har barn varit på platsen vid händelsen? Om ja, var befann sig barnet/barnen. – Registrera barn som bevittnat våld som vittne i anmälan.
- Hur vill målsäganden bli kontaktad?
- Behövs tolk?
- Informera målsägande i enlighet med FuK 13 a-e.

Skriv PM eller tjänsteanteckning om omständigheterna kring samtalet eller med annan information som inte ska skrivas i anmälan.

3.2 Riskbedömning

Varje polisanställd som är skyldig att ta emot och upprätta en anmälan ska initialt göra en bedömning av om det finns en omedelbar risk för att brottsoffret drabbas av våld eller hot om våld i enlighet med förundersökningskungörelsen (1947:948) (FuK). Det är särskilt viktigt i ärenden gällande brott i nära relation, där risken för upprepad utsatthet är stor i nära anslutning till brottet. Bedömningarna syftar till att identifiera den akuta risksituationen och måste därför kunna genomföras samtliga veckodagar dygnet runt. Vid bedömningen ska hänsyn särskilt tas till brottets allvar och målsägandens personliga förhållanden. En målsägande som är under 18 år ska alltid anses ha ett särskilt skyddsbehov. Förundersökningsledare ansvarar för att en riskbedömning görs och att akuta stöd- och/eller skyddsåtgärder vidtas vid behov. Vid akuta ärenden med hotbild finns möjlighet att koppla in brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhetens (Bops) beredskap. Kontakt med Bops beredskap sker via vakthavande befäl.

Tänk på att

Vid den initiala bedömningen ska anmälningsupptagaren ta ställning till följande:

- Föreligger hotbild?
- Behövs ytterligare åtgärder?
- Allvarligt eller upptrappat våld?
- Andra varningssignaler?

3.3 Information till målsägande

Enligt 13 a–e samt 14 §§ FuK är polisen skyldig att informera den som utsatts för brott om vilket stöd och skydd som finns i samhället. Informationen bör förmedlas både muntligt och skriftligt, och den ska lämnas så snart som möjligt i rättsprocessen så att brottsoffret kan erbjudas rätt stöd och hjälp. I ärenden som rör brott i nära relation är det av stor vikt att målsägande får adekvat information om bl.a. brottsofferstödjande verksamhet, målsägandebiträde, kontaktförbud, stödperson och skadeståndsansättning. Hur skadeståndskrav ska omhändertas inom ramen för brottsutredningen finns att läsa om i *Polismyndighetens checklista skadestånd i brottsutredning*¹⁹.

I inledningsskedet kan det vara en turbulent situation för målsäganden och det är inte säkert att han eller hon kan tillgodogöra sig all information som lämnas. Information kan ibland behöva lämnas både muntligt och skriftligt. Det kan även finnas behov av att repetera informationen, eller delar av informationen, vid nästa kontakt med målsäganden.

3.3.1 Brottsofferstödjande verksamhet

Målsägande ska tillfrågas om de vill ha kontakt med brottsofferstödjande verksamhet. Det krävs ett medgivande från målsäganden om polisen ska kunna vidarebefordra målsägandens kontaktuppgifter till brottsofferstödjande organisationer.

Det är viktigt att polisen informerar om och är behjälplig i kontakten mellan målsägande och socialtjänsten. Socialtjänsten har enligt 5 kap 11§ SoL skyldighet att hjälpa brottsoffer och kommunen ska särskilt beakta att våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. För mer information om Socialtjänstens uppdrag och skyldigheter se Socialstyrelsens vägledning *Brottsoffer och deras närstående*²⁰.

Kvinnliga målsägande kan också få stöd och råd för att klara av att gå igenom en uppbrottsprocess och en rättsprocess genom nationella Kvinnofridslinjen.²¹ De har även listor på lokala stödfunktioner och skyddade boenden samt vilka resurser som finns för att ta emot kvinnor med särskilda behov, t.ex. kvinnor som lever med funktionsnedsättningar, kvinnor med barn, eller kvinnor som har husdjur osv.

¹⁹ https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/dokument/informationsmaterial/bops/checklista-skadestand-i-brottsutredning_150213.pdf

²⁰ *Brottsoffer och deras närstående Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp*, Socialstyrelsen Artikelnr 2012-3-22.

²¹ Stödtelefonen drivs av Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, på uppdrag av regeringen. Den är bemannad av specialutbildade sjuksköterskor och socionomer som kan ge professionellt stöd och information om lokala resurser. Det är kostnadsfritt att ringa och telefonen är öppet dygnet runt. Tel. 020-50 50 50.

En annan nationell organisation med många års erfarenhet av att stödja kvinnor och flickor utsatta för våld är Terrafem²². Deras främsta målgrupp är kvinnor och flickor med utländsk härkomst och de kan ge stöd i kris, juridisk rådgivning och praktisk hjälp i till exempel en rättsprocess på 62 olika språk.

Manliga målsägande kan kontakta lokala eller regionala mansjourer. Det kan finnas skillnader i hur olika mansjourer arbetar.

3.3.2 **Kontaktförbud**

Syftet med ett kontaktförbud är att det ska förebygga brott mot, och skapa trygghet för, personer som förföljs och trakasseras. Ett kontaktförbud innebär att en person (förbudspersonen) inte får besöka eller på något annat sätt ta kontakt med den person som ska skyddas (skyddspersonen). Inte heller skyddspersonen får söka kontakt med förbudspersonen.

Det finns olika typer av kontaktförbud:

- **Kontaktförbud:** förbud mot att besöka eller på annat sätt ta kontakt med eller följa efter skyddspersonen.
- **Utvidgat kontaktförbud med (eller utan) elektronisk övervakning:** en ny lag trädde i kraft 1 juli 2018 med presumtion för att beslutet ska förenas med elektronisk övervakning. Det omfattar förbud mot att besöka eller befinna sig i anslutning till skyddspersonens bostad, skola eller arbetsplats eller annan plats där skyddspersonen brukar vistas. ”I anslutning till” innebär i detta sammanhang ett snävt begränsat område exempelvis den fastighet där lägenheten eller huset är beläget, gatan utanför eller möjligen kvarteret.
- **Särskilt utvidgat kontaktförbud med (eller utan) elektronisk övervakning:** förbud mot att vistas i ett större område än vad som avses i ett utvidgat kontaktförbud.
- **Kontaktförbud i gemensam bostad:** förbud mot att uppehålla sig i en bostad som brukas gemensamt med skyddspersonen.

Tänk på att

Polisen är skyldig att så snart som möjligt informera om kontaktförbud om brottet är av sådan art att det kan komma i fråga. För att minska andelen ansökningar som får avslag bör polisen tydligt informera om vad kontaktförbudet innebär och vilka krav som ställs på den som ansöker. I Polismyndighetens riktlinjer om kontaktförbud finns en lathund för information samt en lista över de brott där information om kontaktförbud ska lämnas.

23

²² <http://www.terrafem.org/>

En Ideell rikstäckande feministisk organisation som bildades 2000. De har en gratis jourtelefon, 020-52 10 10 där det även ingår en juristjour.

²³ <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/styrdokument/polisens-styrdokument/riktlinjer/nationella-operativa-avdelningen/riktlinjer-for-kontaktforbud.pdf>

En ansökan om kontaktförbud kan göras i samband med anmälan eller vid målsägandeförhör. Om det finns lokala rutiner eller överenskommelser för enhetliga handlägningsrutiner för kontaktförbud ska dessa följas.²⁴ Ärendet ska skyndsamt överlämnas till åklagare enligt 6 a § lag om kontaktförbud (1988:688).

På Intrapolis under *Bekämpa brott/Brottsoffer och personsäkerhet* finns fördjupande information i metodstöd för brottsoffer- och personsäkerhetsarbetet²⁵, riktlinjer för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten²⁶ och riktlinjer för kontaktförbud²⁷.

3.3.3 Målsägandebiträde

En viktig framgångsfaktor är att ett målsägandebiträde förordnas och detta ska ske så tidigt som möjligt i utredningen. Målsäganden bör om möjligt tillfrågas redan på brottsplatsen eller vid anmälningsupptagningen om han eller hon önskar målsägandebiträde samt om det finns önskemål om en särskild person.

Tänk på att

Vid brott enligt 6 kap. BrB finns en mycket stark presumtion för att ett målsägandebiträde ska förordnas och att en framställan till tingsrätten ska göras omedelbart när förundersökningen inleds eller återupptas. Det innebär att målsäganden regelmässigt måste tillfrågas i samband med en anmälan om sexualbrott oavsett om anmälan görs till patrull på plats eller på annat sätt t ex besök på polisstationen.

Om målsäganden inte har tillfrågats vid anmälningsupptagningen och inte går att nå inom en mycket kort tid ska en framställan om målsägandebiträde ändå göras.

28

Målsägandebiträdet ska

- ta till vara målsägandens intressen
- lämna stöd och hjälp till målsäganden
- föra talan om skadestånd.

²⁴ I Åklagarmyndighetens RättsPM 2016:6 *Enhetliga handlägningsrutiner för kontaktförbud* finns förslag på lokala rutiner.

²⁵ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/brottsoffer-och-personsaakerhet/metodstod-for-brottsoffer-och-personsaakerhetsarbete/>

²⁶ PM 2017:06, Polismyndighetens riktlinjer för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten, <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/styrdokument/polisens-styrdokument/riktlinjer/riktlinjer-brottsoffer--och-personsaakerhetsverksamhet.pdf>

²⁷ <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/styrdokument/polisens-styrdokument/riktlinjer/nationella-operativa-avdelningen/riktlinjer-for-kontaktforbud.pdf>

²⁸ 23 kap. 5 § första stycket RB.

Ett målsägandebiträde är kostnadsfritt för målsäganden.

3.3.4 Stödperson

En stödperson kan vara en person som målsäganden känner, t.ex. en god vän, en släkting eller en arbetskamrat. Det kan även vara någon annan, till exempel från en ideell organisation. Relationen mellan stödpersonen och målsäganden bör dokumenteras. Målsäganden har rätt till stödpersonens närvaro vid målsägandeförhör under förundersökning om närvaron inte bedöms vara till men för utredningen (RB 23:10). Förundersökningsledaren avgör om stödpersonens närvaro utgör men eller inte. Ansvaret kan delegeras till förhørsledaren.

Tänk på att

- En person som har information att lämna som bevis bör inte vara stödperson innan denne fått höras i ett separat förhör om eventuella egna iakttagelser med anknytning till brottet.
- Vid brott där det kan misstänkas ett hedersmotiv bör familj eller andra anhöriga aldrig tillåtas vara med som stödpersoner, även om de uttrycker sitt stöd och sin välvilja.

3.4 Förhör på brottsplats

Parterna ska skiljas åt på brottsplatsen och förhöras separat för att inte kunna påverka varandras berättelser.

Om möjligt ska det initiala målsägandeförhöret filmas.²⁹ Det har visat sig vara en framgångsfaktor, bland annat för att en film kan visa på sinnesstämningen hos målsäganden och kan, tillsammans med annan stödbevisning, utgöra tillräcklig bevisning för att driva saken vidare i de fall målsäganden inte medverkar senare i utredningen.

I första förhöret ska parterna berätta vad som hänt och vilka eventuella skador de har. Förhören bör belysa samtliga relevanta brottsrekvisit och andra omständigheter som har eller kan ha betydelse för saken.

Förhör ska filmas separat och skiljt ifrån dokumentationen av skador för att åklagaren ska kunna återropa det filmade förhöret vid huvudförhandling.

²⁹ RB 23:21 b reglerar att förhör får dokumenteras genom en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning. Vid bedömningen av om ett förhör bör dokumenteras genom en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning ska brottets beskaffenhet, utsagens förväntade betydelse och den hördes personliga förhållanden särskilt beaktas.

Vid misstanke om att brottet kan vara hedersrelaterat använd *Checklista Förhörstöd – kan brottet vara hedersrelaterat?*³⁰.

Vid initialt förhör med målsägande:

- Använd *Checklista för initiala åtgärder på brottsplats, förhör med målsägande*³¹.
- Målsäganden bör helst höras utan stödperson närvarande då det kan vara svårt att initialt i utredningen avgöra dennas involvering. Gör en bedömning om lämpligheten i det enskilda fallet.
- Om målsäganden berättar om tidigare brottstillfällen bör följdfrågor kring detta ställas. Fråga då även om målsägande uppsökte sjukvård i samband med brotten och om samtycke att inhämta journalanteckningar.

Vid initialt förhör med misstänkt:

- Som huvudregel bör försvarare närvara vid förhöret.
- Innan förhör ska åklagare kontaktas för att ta ställning till omfattningen av och innehållet i det förhör som ska hållas samt om förhöret kan hållas utan försvarare närvarande.³²
- Vid det första förhöret ska misstanken delges så konkret som möjligt och misstänkt ges möjlighet att lämna en fri berättelse. Ledande frågor bör undvikas.
- Informera misstänkt om rätten att inte yttra sig i förhöret.

3.5 Frihetsberövande och gripandeskäl

Beslut om gripande fattas av polisman i fara i dröjsmål. Att misstänkt frihetsberövas i dessa fall har visat sig vara en framgångsfaktor. Möjligheterna att besluta om personella tvångsmedel regelmässigt ska därför övervägas.³³

När det gäller själva gripandeskälerna ska det beaktas att även om den misstänkte inte tidigare lagförts kan till exempel fridskränkingsbrottets särdrag av upprepat beteende medföra en risk för återfall (recidivfara) i brott mot samma målsägande. I ett inledningsskede kan misstanke om drogpåverkan eller misstänkts aggressiva sinnesstämning läggas till grund för bedömningen att den misstänkte riskerar återfalla i brottslighet innan han eller hon nyktrat till eller lugnat ned sig.

Ofta föreligger en risk att den misstänkte påverkar målsäganden (kollusionsfara), men också andra förhörspersoner som kan finnas i den misstänktes och målsägandens bekantskapskrets. Även en målsägande som i ett inledningsskede inte velat lämna uppgifter om händelsen kan ändra inställning

³⁰ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/forhorsstod---kan-brottet-vara-hedersrelaterat/>

³¹ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklistaatgardskort-for-initiala-atgarder-pa-brottsplatsen-vald-i-nara-relation/#malsagande>

³² RÅR 2017:3 och Överenskommelse om åklagarkontakt inför förhör med gripnen m.m. A479.939/2017.

³³ <https://intrapolis.polisen.se/contentassets/41c5a7173aab4b98a957c9c6d0a695bf/promemoria--ett-basta-arbetsatt.pdf>

om sin medverkan om den misstänkte med stöd av övrig bevisning frihetsberövas och därmed fräntas möjligheten att påverka brottsoffret.

Tänk på att vid hedersrelaterade brott kan hotet mot målsäganden kvarstå även om den misstänkte är gripen. Detta beror på att sådana brott ofta är sanktionerade inom gruppen och det är vanligt med flera gärningspersoner.

Använd *Checklista för muntlig föredragning*³⁴ vid föredragning av ärendet för åklagaren.

3.6 Bevisning på brottsplats

Beslut om husrannsakan enligt 28:1 RB bör inhämtas för att undersöka brottsplatsen och där eftersöka vapen, tillhyggen, fotografier, datorer och andra föremål som ska beslagtas om dessa skäligen kan antas ha betydelse för brottsutredningen.

Husrannsakan är en förutsättning för film- eller fotodokumentation av en brottsplats.

3.6.1 Spårsäkring på brottsplats

Många gånger rör sig brott i nära relation om grova brott och som inte sällan pågått över tid. Brottsplatserna är ofta komplexa bland annat pga. att människorna som är inblandade ofta hör hemma där. Därför måste brottsplatsen hanteras med varsamhet och säkras på bästa.

För alltid en dialog med förundersökningsledaren kring bedömning av om kriminaltekniker bör undersöka brottsplatsen för att säkra värdefull men svårupptäckt bevisning såsom fingeravtryck, blod, saliv, sperma eller dna. Kriminaltekniker kan även söka efter spår på brottsplatsen med kriminalsökshund.

Tänk på att

Om brottsplatsen ska undersökas av kriminaltekniker ska platsen spärras av. Beträd endast i den mån som är nödvändigt.

Om brottsplatsen inte ska undersökas av kriminaltekniker så gör polispatrullen detta. I *Fälthandboken för kriminaltekniska undersökningar*³⁵ finns checklistor för brottsplatsundersökning på olika typer av brottsplatser.

³⁴ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklista-om-muntlig-foredragning/>

³⁵ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/forensik-kriminalteknik/trycksaker-om-forensik/falthandbok-for-kriminaltekniska-platsundersokningar/>

3.6.1.1 *Tecken på hedersrelaterade brott*

Det krävs särskild uppmärksamhet för att kunna förstå och upptäcka hedersrelaterat våld. Det som verkar vara en olycka eller ett självmord kan vara arrangerat, och kan tolkas som exempelvis en fallolycka. Trafikolyckor eller brännskadeolyckor med bl.a. olja och fotogen eller bensen förekommer. Det är också känt att gärningsmannen under tvång eller hot förmår brottsoffret att inta överdoserade preparat eller mediciner som leder till döden. Avsaknad av fotografier på målsäganden kan även det vara ett tecken på att brottet är hedersrelaterat. Var uppmärksam på om håret hos kvinnan har klippts eller skurits av då detta har ett symbolvärde och kan vara en del av en bestraffning. Notera om någon verkar bestämma eller ta kontroll över situationen på plats. Beskriv omständigheterna i ett PM.

3.6.2 *Dokumentation av brottsplatsen*

Brottsplatsen ska dokumenteras genom en skiss samt filminspelning och/eller fotografering.

Tänk på att

Vid brottsplatsdokumentation:

- Dokumentationen ska ge en helhetsbild av brottsplatsen.
- Om barn bor på adressen ska det framgå var barnets rum ligger i förhållande till platser i bostaden där själva brottet misstänks ha ägt rum.
- Detaljer från brottsplatsen ska dokumenteras, exempelvis tillhyggen som kan ha använts, blodspår, hårtussar m.m. och sådant som har direkt samband med brottet. Föremål ska fotograferas och/eller filmas innan de flyttas samt noteras var de påträffats.

3.6.3 *Beslag*

Beslag av föremål vid husrannsakan kan, förutom som bevis, få betydelse i den vidare utredningen vid förhör med såväl misstänkt som målsägande. Beslagen kan användas strategiskt i förhören för att ifrågasätta eller bekräfta förhörsuppgifternas tillförlitlighet.

Skriftliga meddelanden (t.ex. brev/e-brev/sms) mellan misstänkt och någon närstående till honom eller henne kan som huvudregel inte tas i beslag om det inte rör brott med minst två års fängelse i straffskalan, det så kallade beslagsförbudet.³⁶ Dock kan såväl målsäganden som den misstänkte frivilligt överlämna sådant material till polisen. Genom att överlämna materialet till

³⁶ 27 kap. 2 § andra stycket RB

polisen har personen avstått från det skydd för förtroligheter som förbudet mot beslag ger. Åklagaren kan därför i denna situation fatta beslut om beslag.³⁷

3.6.4 Avspärrning

Om brottsplatsen inte kan dokumenteras eller undersökas direkt i samband med ingripandet, finns det möjlighet att spärra av brottsplatsen i enlighet med 27 kap. 15 § RB. Dokumentation av den orörda brottsplatsen kan göras vid senare tillfälle men bör göras så snart som möjligt. I samband med avspärrningen är det angeläget att uppmärksamma behovet av alternativt boende för de berörda. Följ blanketten för avspärrning i *PUG*³⁸ för ett systematiskt arbete.

3.7 Bevisning genom skadedokumentation

För att nå framgång i dessa ärenden är det viktigt att genom skadedokumentation säkra bevis på person.

Tillfråga målsäganden redan vid första kontakten om han eller hon har sökt läkarvård tidigare och inhämta vederbörandes medgivande om att ta del av eventuella journalanteckningar. Dokumentera medgivandet i en tjänsteanteckning. Målsäganden kan ta tillbaka ett samtycke så länge Polismyndigheten inte fått handlingarna av sjukvården. Se kapitel 4.7.1 för reglering av samtycke och undantag från samtycke vid utfärdande av rättsintyg.

3.7.1 Film och fotodokumentation av skador

Film och fotodokumentation av målsägandens skador ska göras med dennes uttryckliga samtycke. Något formellt beslut från förundersökningsledare behövs inte efter det att samtycke inhämtats. När det däremot gäller en åtgärd som riktas mot en misstänkt person är det fråga om en tvångsåtgärd vilket kräver ett formligt beslut av åklagaren.³⁹ Det kan vara av bevisvärde att även fotografera avsaknad av synliga skador för att bedöma respektive parts berättelse.

Om skadorna inte dokumenterats på film eller foto ska det framgå i en avrapporteringspromemoria varför det inte gjorts.

Tänk på att

Vid filmdokumentation av skador/avsaknad av skador:

- Dokumentationen ska ske utan att personen lämnar någon berättelse om själva händelseförloppet. Detta för att kunna återropa dokumentationen som bevisning i rätten.
- Den som filmar beskriver noggrant sina iakttagelser under upptagningens gång.

³⁷ JO 2002-11-19, Dnr. 969-2001, s.8

³⁸ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/metodstod-for-utredning-av-grova-valdsbrott-pug/>

³⁹ 28 kap. 14 § RB samt 2 och 4 §§ förordningen (1992:824) om fingeravtryck m.m.

Tänk på att

Vid fotodokumentation av skador/avsaknad av skador:

- Använd ett föremål för referensmaterial för storleken på skadan, ex ett mynt, linjal. Föremålet kan även hjälpa kamerafokuseringen.
- Kombinerade översikts- och detaljbilder eftersom det då blir lättare att i efterhand orientera sig på bilderna.
- Gör en notering till detaljbilderna vilken kroppsdel det är samt ange datum för varje bild.
- Förhandsgranska bilderna för att säkerställa kvaliteten.

Anledningen till att både film- och fotodokumentation bör användas är att man vill vara säker på att få så bra kvalitet som möjligt på dokumentationen.

3.7.2 Läkareundersökning

Redan i ett inledningsskede bör både målsägandens och den misstänktes skador dokumenteras vid läkarundersökning så att det inte föreligger någon osäkerhet om när skadorna uppkommit. Undersök möjligheten till en rättsmedicinsk undersökning redan i detta skede, se kapitel 4.7 Rättsintyg. Dokumentationen är viktig för att bedöma invändningar om nödvärn eller för att styrka eller motbevisa ett påstått händelseförlopp. För läkarundersökning av målsäganden krävs samtycke.

För en misstänkt person kan läkarundersökningen genomföras efter beslut av förundersökningsledaren (28 kap 12 § RB).

Vissa skador, exempelvis blåmärken, syns inte förrän viss tid efter skadans uppkomst och det finns ibland anledning att upprepa undersökningen, eller avvakta några dagar med ny undersökning, när skadan blir mer synlig.

Sjukvårdens främsta uppgift är inte att dokumentera skador till en brottsutredning. Vi kan alltså inte förlita oss på att alla besök hos vårdinrättningar ger polisen skadedokumentation i form av bilder med mera. En ny läkarundersökning kan därför vara nödvändig.

3.7.3 Person till sjukhus

Om någon av de inblandade parterna förts till sjukhus är det angeläget att en polis skickas till sjukhuset för att genomföra nödvändiga åtgärder:

- Om personens kläder ska beslagtas ska de läggas i separata papperspåsar som märks med datum, tid, plats, innehåll och namn på personen. Fråga sjukhuspersonalen om vem som eventuellt tagit av personens kläder och hur de har förvarats.
- Spår ska säkras på målsägande och misstänkt.

- Vid sexualbrott ska polispatrullen se till att ”Spårsäkringssats efter sexuella övergrepp” finns tillgänglig och används av undersökande läkare. Det är polisens uppgift att ge läkaren sådan information som är av vikt för att utvärdera vilka spår som bör säkras och ibland också hur snabbt detta bör göras.
- Dokumentera skador, eller bistå sjukvården vid skadedokumentationen.
- Kontrollera misstänkt beträffande alkohol- och narkotikapåverkan genom provtagning efter beslut av förundersökningsledare. Kontrollera eventuellt även målsägande (kräver samtycke).

Tillåt aldrig en familjemedlem eller anhörig att åka med i ambulansen om du misstänker att ett hedersmotiv kan ligga bakom, eller där det annars finns misstankar om att målsäganden kan utsättas för påtryckningar. Det gäller även om personen uttrycker sitt stöd för målsägande.

3.7.4 Spårsäkring på person vid sexualbrott

Målsägande som utsatts för sexualbrott bör vid färsk gärning (upp till tio dygn) föras till sjukhus för spårsäkring. Misstänkt ska spårsäkras av rättsläkare eller forensisk dokumentationsläkare (FD-läkare), eller om sådana inte finns att tillgå, av läkare. Polis ska tillhandahålla spårsäkringssats. Detta framgår av *Polismyndighetens riktlinjer för spårsäkringssatser vid sexualbrottsutredningar*⁴⁰.

Tänk på att

- Spårsäkringssats efter sexuella övergrepp ska användas vid undersökningen.
- Dokumentera om målsäganden har duschat eller badat, bytt tampong eller trosor/kalsonger, bytt kläder, borstat tänderna, ätit eller druckit efter övergreppet, då detta kan förklara eventuell avsaknad av förväntade spår vid läkarundersökningen.
- Ställ frågor kring om målsäganden hade sex tillsammans med någon som han eller hon ville ha sex med inom en vecka innan eller efter brottet.
- Spårsäkring bör genomföras innan personen har fått tillgång till vatten, toalett eller mat och dryck för att undvika att spår förstörs.

3.8 Bevisäkring genom dokumentation av alkohol- och drogpåverkan

Inledningsvis i en förundersökning kan det vara svårt att bedöma betydelsen av att utreda berusningsgraden hos både misstänkt och målsäganden vid

⁴⁰ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/forensik-kriminalteknik/sparsakring/sexuella-overgrepp-sakra-spar-ta-prover/>

gärningstidpunkten. Det kan dock vara nödvändigt för att kunna styrka eller motbevisa utsagors tillförlitlighet samt för möjligheten att göra korrekta bedömningar i uppsåtsfrågor. Det finns därför skäl för förundersökningsledaren att regelmässigt överväga beslut om kroppsbesiktning av den misstänkta personen för att utröna om han eller hon är påverkad av alkohol eller andra droger. För att ta alkohol- och drogprover på målsäganden krävs samtycke.

3.9 Vittnen

Finns det vittnen på platsen ska dessa identifieras. Det finns möjlighet att låta dem följa med eller ta med dem till förhör i enlighet med 23 kap. 8 § RB. Det är även betydelsefullt att så tidigt som möjligt försöka identifiera andra personer som på något sätt kan ha kännedom om vad som hänt nu och tidigare, till exempel grannar, släkt och vänner, så att de kan lämna uppgifter som kan utgöra eventuell stödbevisning. I vissa fall kan dörrknackning vara ett effektivt sätt att identifiera vittnen på.

3.9.1 Uppgifter från ambulanspersonal

Uppgifter från ambulanspersonal om den allra första kontakten kan ge upplysningar om familjen och om vad som hänt. Den informationen kan vara svår att få fram i ett senare skede. Därför är det bra att kontrollera mot ambulanspersonal som varit på brottsplatsen om dessa fått fram några uppgifter som kan vara av värde för utredningen. Även ambulansjournalen kan utgöra ett bra underlag. Se kap 5.6 Uppgift från hälso- och sjukvården och socialtjänsten för regler vid inhämtande av sekretessbelagda uppgifter.

3.10 Barn på brottsplatsen

Första patrull på plats ska inte hålla förhör med barn, men däremot dokumentera vad barn, oavsett ålder, spontant berättar om det som hänt och klarlägga om barnet är målsägande eller vittne. Dokumentera barnets spontana berättelse, reaktioner och uppträdande i en promemoria. Använd barnets egna ord. Har barnets berättelse föregåtts av frågor ska även dessa dokumenteras.

Tänk på att

Fyra frågor som man kan ställa till barn under 15 år på brottsplatsen utanför ett förhör:

- Vad heter du?
- Vad är det som har hänt?
- Är det någon som gjort dig illa?
- Kan jag hjälpa dig med något?

41

⁴¹ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklistaatgardskort-for-initiala-atgarder-pa-brottsplatsen-vald-i-nara-relation/>

Frågan om ett barn ska höras som vittne mot en misstänkt ska beslutas av förundersökningsledaren och förhöret bör i så fall hållas av en utbildad barnförhållningsledare i en åldersanpassad miljö⁴².

Den omständigheten att barn bevittnat våld är grund för straffskärpning enligt 29 kap. 2 § p 8 BrB. Mer om brottsskadeersättning se kap. 4.5
Brottsskadeersättning till barn som bevittnat brott.

Vid misstanke, eller kännedom, om att ett barn far illa är Polismyndigheten skyldig att genast anmäla detta till socialnämnden enligt 14 kap. 1 § p 2-3 SoL. Anmälningsskyldigheten gäller även om man inte har träffat på barn utan endast har träffat vårdnadshavare i situationer där det uppstår misstanke om att barn kan fara illa på grund av vårdnadshavarens beteende. I akuta fall kan det finnas anledning att ta en direktkontakt med socialtjänsten för bedömning av vidare åtgärder. I vissa fall kan även 12 § Polislagen vara tillämplig.

3.10.1 Polisens anmälningsskyldighet till socialnämnden

Anställda vid Polismyndigheten är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Det framgår av 14 kap. 1 § första stycket punkterna 2 och 3 SoL.

Anmälningsskyldigheten gäller även om man inte har träffat barnet, utan endast har träffat vårdnadshavare i situationer där det uppstår en misstanke om att barn kan fara illa på grund av vårdnadshavarens beteende. Det kan till exempel vara vid kontroll av nykterhet i trafiken, husrannsakingar av olika skäl där polis uppmärksammas på att det bor barn i bostaden, eller vid ordningsstörning på offentlig plats.

Överväg även om det finns anledning att skriva orosanmälan för eventuella syskon. Detta gäller särskilt i fall när man misstänker hedersrelaterat våld och förtryck.

Enligt samma paragraf har den som är skyldig att anmäla också en skyldighet att lämna alla uppgifter som kan vara av betydelse för en utredning om barns behov av skydd. Vid anmälan till socialnämnden ska Polismyndighetens blankett användas. I och med det får socialnämnden den information som efterfrågas enligt lagstiftningen. Blankett finns i Formulärportalen.⁴³

3.11 Avrapportering

3.11.1 Granskning av anmälan och målsägandekopia

Kopia på en anmälan får inte skickas till målsäganden som utsatts för brott av en närstående som bor på samma adress. Den polisiära förundersökningsledare som granskar och godkänner anmälan har ansvar för att utskick inte sker.

⁴² RättsPM 2014:3 barn som vittnen i brottmål, https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm_2014_03_barn_som_vittnen_i_brottmal.pdfhttps://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior/rattspm_2014_03_barn_som_vittnen_i_brottmal.pdf

⁴³ Blankett *Anmälan till socialtjänsten* saknr. PM 604.1.

3.11.2 Avrapporteringspromemoria

I de fall en förundersökning drar ut på tiden eller då en förundersökning läggs ned och senare återupptas, är ofta promemorior av avgörande betydelse. Därför rekommenderas att samtliga poliser som varit med vid ingripandet dokumenterar sina iakttagelser från brottsplatsen i separata avrapporteringspromemorior, något också åklagarnas handböcker betonar.

Exempel på sådant som tas upp i avrapporteringspromemoria är:

- Vilka åtgärder som vidtagits, av vem och varför.
- Spontana uttalanden och av vem.
- Sinnestillstånd hos de inblandade, till exempel hos målsäganden, hos den misstänkte och/eller hos barn som bevittnat våld.
- Kort beskrivning av brottsplatsen, till exempel tecken på bråk.
- Eventuella skador som iakttagits.
- Misstanke om att brottet är hedersrelaterat. Beskriv omständigheterna och vad du grundar din bedömning eller känsla på.

4 Den fortsatta utredningen

För den fortsatta utredningen finns *Checklista - basdirektiv inledning av fortsatt utredning- vuxna*⁴⁴ som stöd för att säkerställa att de viktigaste utredningsåtgärderna genomförs.

Polisen ska muntligen föredra vidtagna utredningsåtgärder för åklagaren.

Genom muntliga föredragningar frigörs åklagarna från läsandet av stora mängder förhörsprotokoll och annat skriftligt material. Utredarna blir genom de muntliga föredragningarna mer involverade i hur förundersökningen bedrivs och därigenom också mer delaktiga i planeringen för att säkra bevisning.

Förhørsutskrifter ska skickas till åklagaren endast när sådana efterfrågas.⁴⁵

4.1 Brottsoffer och personsäkerhetsarbete

Bops-verksamheten ska bedrivas åtskild från brottsutredningsverksamheten.

Syftet med det är att säkerställa objektiviteten och effektiviteten i brottsutredningen och att skydda brottsoffer. Det är dock viktigt att det finns dialog och samarbete med Bops under utredningens gång. Bops arbete bygger på en bred samverkan med främst socialtjänsten men även andra myndigheter, ideella föreningar och privata aktörer.

Metodstöd för brottsoffer- och personsäkerhetsarbetet finns tillgängligt på intrapolis under *Bekämpa brott/brottsoffer och personsäkerhet*⁴⁶. Där finns även

⁴⁴ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklista--basedirektiv-for-inledningsfasen-av-den-fortsatta-utredningen--vuxna/>

⁴⁵ Ett utvecklat bästa arbetssätt, Utredning av brott mot barn, våld i nära relation och sexualbrott mot vuxna, Promemoria, s. 8.

⁴⁶ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/brottsoffer-och-personsakerhet/metodstod-for-brottsoffer--och-personsakerhetsarbete/>

riktlinjer för kontaktförbud⁴⁷ (under revidering) och brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten⁴⁸.

4.1.1 Riskanalys på individnivå

Huvudprincipen är att en riskanalys ska genomföras i samtliga ärenden gällande brott i nära relationer. Riskanalyser ska genomföras för att identifiera riskfaktorer och sårbarhetsfaktorer samt uppskatta risknivån. Bedömningen utgör ett underlag för beslut om adekvata stöd- och skyddsåtgärder. Det finns tre olika nivåer av riskbedömningar: initiala, strukturerade och fördjupade riskbedömningar. Anmälningssupptagaren ansvarar för att göra en initial riskbedömning, Bopshandläggare ansvarar för den strukturerade riskbedömningen och Bops gemensamt med Underrättelseenheten ansvarar för den fördjupade riskbedömningen.

Tänk på att

Målsägandens hot- och risksituation kan förändras under förundersökningens gång. Det kan därför finnas anledning för förnyad hot- och riskbedömning när situationen förändras eller då nya omständigheter uppkommer.

Förutom den individuella skyddsbedömningen, som är reglerad i 13 f § FuK, finns det i Durtvå på vissa brottskoder en tvingande fråga gällande om det föreligger risk för fortsatt våld eller hot om våld. Anmälningssupptagaren måste då ta ställning till detta innan anmälan kan skickas för granskning. Frågor som ska besvaras i samband med anmälan är:

- Föreligger hotbild?
- Behövs ytterligare åtgärder?
- Allvarligt eller upptrappat våld?
- Andra varningssignaler?

Frågor besvarade med **ja** och **vet ej** fångas upp av Bops-grupperna som tar ställning till de insatser som ska sättas in. De kan vid behov utföra strukturerade samt fördjupade riskbedömningar.

Bops har möjlighet att sätta in olika åtgärder för att hantera de risker som identifieras.

⁴⁷ <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/styrdokument/polisens-styrdokument/riktlinjer/nationella-operativa-avdelningen/riktlinjer-for-kontaktforbud.pdf>

⁴⁸ PM 2017:06, Polismyndighetens riktlinjer för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten, <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/styrdokument/polisens-styrdokument/riktlinjer/riktlinjer-brottsoffer--och-personsakerhetsverksamhet.pdf>

Exempel på möjliga åtgärder är:

- larmtelefon
- säkerhetssamtal
- säkerhetsbesiktning
- omlokalisering
- klargörande samtal
- motiverande samtal
- yttrande till Skatteverket för skyddade personuppgifter.

4.1.2 **Kontaktförbud**

Tänk på att

Vid utredning av överträdelser av kontaktförbud ska Bops-handläggare underrättas för att skyndsamt kunna ta ställning till om förnyad riskanalys bör göras samt beslut om adekvata stöd- respektive skyddsåtgärder.

En skyddsperson med beslut om kontaktförbud ska ha en kontaktperson hos polisen. När det är fråga om ett kontaktförbud med elektronisk övervakning hanteras ärendet av Bops.

4.2 **Målsägande som inte vill medverka**

Målsägandens förmåga att medverka i en utredning kan växla under utredningens gång och vara beroende av många olika faktorer, till exempel bemötande från myndigheters och anhörigas sida, förekomsten av bevisning som stöder hans eller hennes uppgifter samt den sociala situationen med barn, försörjning, bostad och husdjur.

Målsägandens inställning kan inte ensamt tillmätas avgörande betydelse för den fortsatta handläggningen. Om målsäganden uttryckt att han eller hon inte vill eller förmår medverka i förundersökningen bör det göras en samlad värdering av den bevisning som finns för att avgöra förutsättningarna för fortsatt utredningsarbete.

- Kan brott styrkas genom de förhörsuppgifter och övrig bevisning som redan har säkrats?
- Finns det utredningsåtgärder att vidta oavsett målsägandens medverkan?

Ny stödbevisning eller en förändrad social situation för målsäganden kan bidra till att motivera honom eller henne att medverka i utredningen igen.

Tänk på att

Viktiga åtgärder då målsägande inte längre vill eller förmår delta i utredningen:

- Kalla till ett förhör där målsägande tillfrågas om anledningen till att han eller hon ändrat sin inställning samt om de uppgifter som lämnats tidigare är korrekta.
- Om målsägandebiträde ännu inte har förordnats bör åklagaren överväga att göra en framställan om detta inför förhöret och särskilt försäkra sig om att målsägandebiträdet har möjlighet att träffa målsäganden inför, eller närvara vid, förhöret.
- Utgångspunkten är att skäligen misstänkt person alltid ska delges och höras även om målsäganden uttryckt ovilja att medverka i utredningen.

4.3 Pågående förundersökningar och tidigare brottsanmälningar

Det kan finnas nedlagda förundersökningar eller pågående ärenden som kan ha betydelse för bedömningen i det aktuella ärendet. Kontrollera därför om målsäganden tidigare anmält att han eller hon har varit utsatt för brott. Förundersökningsledaren beslutar om tidigare nedlagda ärenden ska återupptas.

Även tidigare domar avseende den misstänkte från tings- och hovrätt kan vara av intresse vid den samlade bedömningen om åtgärder som behöver vidtas.

4.4 Förhör**4.4.1 Intervjumetodik**

Vid brott i nära relation är det vanligt att det innan första polisanmälan skett upprepade brott. En god intervjuteknik och noggrann planering underlättar för förhörspersonen att återberätta så detaljerat som möjligt vad som hänt.

Bevisvärdet blir högst genom en fritt berättad och sammanhängande berättelse. Samtidigt kan förhørsledaren behöva styra berättandet till sådant som är centralt för utredningen för att täcka samtliga objektiva och subjektiva rekvisit. Varje brottsmisstanke måste utredas noga.

- Ge inledningsvis information om förutsättningarna för och genomförandet av förhöret.
- Informera om vikten av att förhörspersonen säger till om han eller hon är osäker, inte vet svaret eller inte förstår frågan.
- Använd den fria berättelsen som utgångspunkt.
- Uppmuntra den fria berättelsen genom ord som ”berätta”, ”förklara”, ”beskriv” och ”förtydliga” etc.
- Återanvänd förhörspersonens egna ord för att få längre berättelser kring delar som är relevanta för utredningen.

- För ytterligare information ställ därefter specifika frågor som När? Var? Hur? Vem? utifrån återknytning till vad förhörspersonen berättat.
- Stanna kvar vid varje misstanke och utred klart innan förhöret går vidare. Styr vid behov tillbaka förhörspersonen till det som är relevant för utredningen.
- Var uppmärksam på detaljer som kan kontrolleras, och följ upp dessa för att styrka förhörspersonens berättelse.
- Var uppmärksam på om förhörspersonen ändrar sin berättelse och ställ i så fall adekvata följdfrågor.
- Vid misstanke om att brottet är hedersrealiterat är det bra att undvika begreppet heder i förhören med målsägande. Två bra frågor att ställa är: ”Finns det något som du vill göra men inte får?” och ”Finns det något som du måste göra som du inte vill?” Be den misstänkte berätta om sin syn på familjen.

Många förhör handlar om känsliga saker och berättandet är många gånger förenat med skam- och skuldkänslor. Genom att förhørsledaren behåller sin objektivitet men samtidigt använder ett neutralt socialt stöd kan det underlätta för den hörde att berätta om det som hänt. Det gör man genom att exempelvis bekräfta det man ser, förklara att jag (förhørsledaren) har hållit många förhör och hört mycket. Man kan även erbjuda servetter eller ett glas vatten.

4.4.2 Planering av förhör

Planering av förhöret kan ske i samråd med förundersökningsledaren.

Vid planeringen av förhöret är det bra att fundera över följande punkter:

- Hur kan detta förhör bidra till utredningen?
- Varför är förhöret viktigt?
- Vilken information behöver komma fram?
- Om flera förhör: i vilken ordning, vad ska prioriteras?
- Vilka rättsregler måste beaktas?
- Vilka är de objektiva och subjektiva rekvisiten?
- Finns behov av att utreda alternativa förklaringar?
- Vilken kunskap om den som ska höras är viktig att ha?
- Vilka ska närvara vid förhöret?
- Hur kan eventuell teknisk bevisning eller beslag användas strategiskt i förhöret?
- Har förhörspersonen särskilda förutsättningar att beaktas vid förhörstillfället, t.ex. behov av tolk, eller funktionsnedsättning som kan påverka möjligheterna att ta till sig eller förmedla information?
- Vad är lämplig plats och tid för förhöret? Platsen för förhöret kan med fördel, om omständigheterna i övrigt tillåter, förläggas till en miljö som är trygg för den hörde.
- Ska förhöret dokumenteras med ljud och/eller bild?

Telefonförhör med målsägande och misstänkt bör inte ske mer än i undantagsfall och i så fall bara för att komplettera enstaka tidigare lämnad uppgift.

Särskilt om planering och genomförande av förhör med personer med autism eller högfungerande autism, ADHD och ADD, samt intellektuella funktionsnedsättningar finns att läsa i *Förhör med barn, förhör med vuxna som har osynliga funktionsnedsättningar -handledning för polis och åklagare vid planering och genomförande*⁴⁹.

4.4.3 Inspelning av förhör

Vid bedömningen av om ett förhör bör dokumenteras genom en ljudupptagning eller en ljud- och bildupptagning ska brottets beskaffenhet, utsagens förväntade betydelse och den hördes personliga förhållanden särskilt beaktas.⁵⁰

4.4.3.1 Dokumentation av inspelade förhör

Gällande regler för dokumentation av förhör bör tillämpas även när det gäller inspelade förhör. I 23 kap. 21 § andra stycket RB finns bestämmelser om uppteckning av utsaga.

Av 22 § andra stycket FuK framgår hur ett förhör, som ska tas in i ett förundersökningsprotokoll, ska dokumenteras. Rikspolisstyrelsen har efter samråd med Riksåklagaren tecknat ner allmänna råd om förhör som spelats in med ljud eller videoband i FAP 400-1⁵¹.

- Förhöret bör upptecknas skriftligen, antingen i sammanfattning eller i sin helhet, i den mån förhöret enligt 22 § FuK bör tas in i protokollet.
- Om ett förhör bedöms vara utan betydelse för utredningen, bör det i protokollet antecknas att förhöret har ägt rum och i korthet varför det inte skrivits ut. Den hörde bör underrättas om under vilka förutsättningar förhöret kommer att redovisas skriftligt.
- Frågan om hur ett förhör ska dokumenteras bör avgöras av förundersökningsledaren. För en dialog med förundersökningsledaren om möjligheten att skriva en sammanfattning av förhöret under den pågående förundersökningen.

För ytterligare vägledning för avvägande i det enskilda fallet se uttalanden av JO: JO-beslut 1996/97 s. 75 samt JO-beslut dnr 3322-2006 (2007-09-28).

4.4.4 Tolk

För att förhöret ska bli så heltäckande som möjligt är det viktigt att förhørsledaren och den hörde förstår varandra. Även i vissa fall där den hörde talar svenska, men har annat modersmål, och förhørsledaren märker att personen har svårt att uttrycka sig eller svårt att förstå vissa frågor, bör man använda tolk. Man kan använda sig av tolk via telefon även om en platstolk ofta är att föredra. Vid hög hotbild, om den hörde har skyddade personuppgifter eller om det finns en hedersproblematik kan telefontolk vara att föredra då risk för att känsliga

⁴⁹ <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/dokument/handledning/handledning-forhor-med-barn-och-med-vuxna-som-har-osynliga-funktionsnedsattningar.pdf>

⁵⁰ 23 kap. 21 § b andra stycket RB

⁵¹ RPSFS 2000:62

uppgifter röjs minskar. Om det finns särskilda omständigheter kring förhöret exempelvis att den hörde har en funktionsnedsättning, är det viktigt att informera om detta i samband med att man bokar tolken.

Placera tolken vid sidan av i rummet, så att samtalet ändå blir mellan förhørsledaren och den hörde. Försäkra dig om att tolken och den hörde förstår varandra utan problem. Informera den hörde om att det är förhørsledaren och den hörde som pratar med varandra och vänd dig inte till tolken utan tala som om den hörde skulle ha förstått ändå.

Notera i förhöret att du använt tolk och vilket språk som avses.

4.4.5 Förhör med målsägande, särskilt att beakta

Betydelsen av målsägandeförhöret som bevismedel gör att det finns anledning att fundera särskilt kring formerna för genomförande och dokumentation av förhöret. Man måste även tänka på de svårigheter som målsäganden i egenskap av närstående till den misstänkte kan uppleva. Målsäganden ska informeras om sin möjlighet att biträdas av målsägandebiträde och/eller stödperson vid förhörstillfället.

Det finns flera fördelar med att dokumentera samtliga målsägandeförhör på film, både ur lagföringssynpunkt och ur ett brottsofferperspektiv. Det kan framför allt innebära en god möjlighet att driva förundersökningen vidare även om målsäganden inte vill medverka. För målsäganden kan vetskapen om att förhörsuppgifterna är inspelade på film innebära en trygghet under hela processen – uppgifterna finns väl dokumenterade om han eller hon inte skulle orka berätta själv.

För planering och genomförande se *Checklista Förhör med målsägande*⁵².

4.4.6 Förhör med misstänkt, särskilt att beakta

Den misstänkte ska uppmärksammas på sin rätt till att biträdas av försvarare vid förhörstillfället. Som huvudregel bör försvarare alltid närvara vid förhöret. Åklagaren ska i varje enskilt fall ta ställning till behovet av försvarare.⁵³ Den misstänkte ska även informeras om rätten att inte yttra sig under förhör. Inför eller i samband med första förhöret med den misstänkte ska åklagare kontaktas och ta ställning till omfattningen av och innehållet i det förhör som ska hållas.

Om skälig misstanke föreligger mot en viss person är utgångspunkten att personen ska delges misstanken och höras om den. Misstanken ska vara så preciserad och konkret som omständigheterna medger. En preliminär gärningsbeskrivning⁵⁴ kan utgöra underlag för delgivning av misstanken. När det gäller brottet grov kvinnofridskränkning eller grov fridskränkning ska alla

⁵² <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/checklistor/checklista-for-forhor-med-vuxen-malsagande/>

⁵³ RÅR2017:3 och Överenskommelse om åklagarkontakt inför förhör med gripfen m.m. A479.939/2017.

⁵⁴ Preliminär gärningsbeskrivning görs av åklagaren och syftar till ökad kvalitet i bevissäkring och effektivare styrning av förundersökningsarbetet. Den kan användas som stöd vid exempelvis delgivning av brottsmisstanke.

ingående gärningar läsas upp i början av förhöret för att sedan gås igenom mer detaljerat.

Varje förändring av anklagelsen ska delges den misstänkte i så god tid att han eller hon kan förbereda sitt försvar samt att den misstänkte muntligen underrättas i enlighet med reglerna i 12 § FuK.

Det kan finnas skäl att höra misstänkt i olika skeden av förundersökningen. Den misstänktes uppgifter kan bidra till att förundersökningen styrs in i rätt riktning redan från början. Den misstänkte ska höras mot övrigt utredningsmaterial, t.ex. mot dokumenterade skador och mot uppgifter från barn och andra hörda personer. Det är lika viktigt att målsäganden och andra personer i utredningen får möjlighet att bemöta uppgifter från den misstänkte. På så sätt blir utredningen mer dynamisk och bidrar bättre till att uppfylla det s.k. utredningskravet.

Tänk på att

En förundersökning bör inte läggas ned på grund av bevisproblem utan att en person som är skäligen misstänkt är förhörd. Förutom möjligheten att den misstänkte i förhöret erkänner brott, så kan den misstänkte i förhöret lämna uppgifter som för utredningen framåt på annat sätt.

Förhørsledaren ska i en promemoria eller i slutet av förhørsprotokollet anteckna att den misstänkte och dennes försvarare beretts tillfälle att ställa kompletterande frågor eller att de avstått från det.

Inspelning av förhöret kan användas i rätten, på samma sätt som för målsäganden, om den misstänkte ändrar sina uppgifter i domstolen eller vägrar att uttala sig.

4.4.7 Förhör med vittnen särskilt att beakta

Stödbevisning i dessa ärenden utgörs ofta av vittnesförhör med vänner, arbetskollegor m.fl. till den misstänkte och målsäganden, eller med närstående. Även om de inte befunnit sig på brottsplatsen kan sådana personer många gånger lämna uppgifter om vad målsäganden, eller den misstänkte, sagt och hur de uppträtt före eller efter den misstänkta gärningen. Målsäganden kan till exempel ha haft synliga skador som bortförklarats av honom eller henne. Närstående är inte skyldiga att avlägga vittnesmål i rätten och de får inte avlägga ed (36 kap. 3 och 13 §§ RB). Närstående är däremot skyldiga att infinna sig till polisförhör (23 kap. 6 § RB).

4.4.7.1 Barn som vittnen särskilt att beakta

Barnets ålder och mognad kan vara avgörande för att höras som vittne under pågående förundersökning. Även brottets svårhetsgrad kan få betydelse vid den samlade bedömningen av om ett barn ska förhöras som vittne eller inte. Kontakt

ska alltid tas med förundersökningsledaren som gör denna bedömning. För mer vägledning i vilka avgöranden som måste göras se RättsPM 2014:3.

Frågan om barn kan höras som vittnen i rätten måste avgöras av omständigheterna i det enskilda fallet. I 36 kap. 4 § RB anges att personer som är under 15 år kan höras som vittne men att detta ska prövas av rätten.

4.4.8 Godkännande av förhör

Om den hörde inte uttalar sig vid huvudförhandlingen, eller lämnar en berättelse som motsäger tidigare uppgifter, kan under vissa förhållanden utskrifterna av polisförhören tillsammans med övrig bevisning läggas till grund för en fällande dom. Förhörsuppgifternas exakta ordalag kan i sådana fall få mycket stor betydelse. Förhørsprotokollet ska alltid antingen läsas upp av förhørsledaren eller läsas igenom av den hörde. Sist i förhørsprotokollet ska det då antecknas att det är uppläst och godkänt eller genomläst och godkänt. Om den hörde vill göra några ändringar eller har några synpunkter på det utskrivna förhöret ska dessa tydligt framgå i förhørsprotokollet.

Det finns möjlighet att förhørsledaren förhörs som vittne om omständigheterna kring förhöret.

Tänk på att

Vid förhör som dokumenterats genom ljud/ ljud- och bildupptagning gäller följande:

- Om bara vissa delar skrivs ned, eller en sammanfattning av förhöret görs, ska den hörde ges tillfälle att granska och godkänna förhörsutskriften.
- Om förhöret skrivs ut i sin helhet, så kallat dialogförhör, behöver en sådan kontroll från den hördes sida inte göras.

55

4.4.9 Utlämnande av förhör

I de fall en förhörsperson ber om en kopia på sitt eget förhör under pågående förundersökning ska en sekretessprövning som huvudregel göras utifrån 18 kap. 1 § OSL. Generellt kan sägas att den hörde inte har rätt att ta med en kopia av förhöret. Detta gäller även målsäganden som enligt lag inte har partsinsyn vare sig under pågående eller efter avslutad förundersökning. Beakta omständigheterna i ärendet vid bedömningen och tänk på att polisen efter utlämning inte längre kontrollerar spridning av innehållet.

4.5 Brottskadeersättning till barn som bevittnat brott

⁵⁵ Misstänkta rätt till insyn i förundersökningar prop. 2016/17:68 s. 47 och 23 kap. 21 § tredje stycket RB.

Barn som bevittnat brott mellan närstående, d.v.s. ser eller hör våld eller hot, är inte målsägande i juridisk mening. De har dock under vissa förutsättningar rätt att efter ansökan hos Brottsoffermyndigheten få brottsskadeersättning i enlighet med Brottskadlagen (2014:322). Som huvudregel krävs en fällande dom i brottmålet och ansökan om brottsofferersättning hos Brottsoffermyndigheten görs efter domstolsprövningen.

Av 13 a § första stycket andra meningen FuK framgår att vårdnadshavaren till ett barn som har bevittnat brott ska underrättas om möjligheterna till brottsskadeersättning enligt brottsskadlagen, om inte vårdnadshavaren är misstänkt för brottet samt att det är Brottsoffermyndigheten som handlägger och beslutar i ärendet. Mer information, inklusive blankett för ansökan om ersättning, finns hos Brottsoffermyndigheten. Enligt 18 § Brottskadlagen får en ansökan om brottsskadeersättning till ett barn göras av endast en vårdnadshavare, om den andra vårdnadshavaren har begått brottet eller det annars finns särskilda skäl.

Ansökningsförfarandet och Brottsoffermyndighetens handläggning är skild från själva domstolsprocessen där brottmålet prövas. Brottsoffermyndighetens beslutsunderlag består främst av förundersökningsprotokollet och domen och det är därför viktigt att det av dessa dokument tydligt framgår – för varje brottstillfälle – om det funnits barn som bevittnat våld och var barnet i så fall har befunnit sig.

Enligt 9 § första stycket brottsskadlagen betalas brottsskadeersättning till ett barn som har bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person. Det krävs inte att brottet verkligen har skadat tryggheten och tilliten hos barnet. Det räcker att det är fråga om ett brott som typiskt sätt gör det ("ägnat att"). Enligt förarbetena bör det inte krävas att det finns någon utredning som visar att någon psykisk påverkan faktiskt har uppkommit.

Barnet måste ha varit under 18 år när brottet begicks, men får göra en ansökan fram till den dag han eller hon fyller 21 år.

4.6 Hantering av prover från hälso- och sjukvård

Spårsäkringssats efter sexuella övergrepp är ett färdigförpackat set utvecklat av nationellt forensiskt centrum (NFC) och revideras kontinuerligt tillsammans med Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). NFC ansvarar för sakinnehållet och instruktionerna i spårsäkringssatsen. Hur spårsäkringssatser ska hanteras beskrivs i *Polismyndighetens riktlinjer för spårsäkringssatser PM 2018:14*.

NFC analyserar spårsäkringsprover och Rättsmedicinalverket (RMV) blod- och urinprov som tagits för alkohol- och droganalys.

Vid begäran till NFC framgår oftast inte om en persons identitet är skyddad eller inte, och det framgår sällan om ärendet är omgärdat av annan sekretess än förundersökningssekretess. NFC genomför som oberoende laboratorium en egen prövning vid frågan om utlämning av uppgifter i ett ärende som avslutats. För

att underlätta NFC:s prövning bör information om till exempel skyddad identitet alltid ingå i information som skickas till NFC.

4.7 Rättsintyg

Läkarjournaler upprättas i ett medicinskt syfte och uppfyller inte de krav som rättsväsendet har på skadedokumentation, och därför bör rättsintyg alltid inhämtas. En rättsmedicinsk undersökning är inriktad på dokumentation av alla relevanta skador, såväl färskas som av äldre datum, och utmynnar i ett rättsintyg. I rättsintyget dokumenteras skadornas utseende och läge det innefattar en förteckning av skadorna och en bedömning av när och hur de uppkommit. Intyget kan således ge stöd åt de uppgifter som målsäganden och den misstänkte har lämnat. Om läkarundersökningen innehållit provtagning ska rättsläkaren även ange resultaten av dessa i rättsintyget.

Rättsintyg kan begäras på tre olika sätt:

1. Rättsintyg baserat på kroppsundersökning av rättsläkare vid rättsmedicinsk enhet
 - Kontakta rättsmedicinsk enhet per telefon för tidsbokning av kroppsundersökning/kroppsbesiktning samt skicka in en begäran.
2. Rättsintyg baserat på kroppsundersökning utförd av forensisk dokumentationsläkare (FD-läkare)
 - Kontakta FD-läkare för tidsbokning
3. Rättsintyg baserat på handlingar: patientjournal, fotografier och rättsmedicinskt yttrande
 - Begäran om rättsintyg skickas elektroniskt.

Gällande rättsintyg och journalanteckningar råder en presumtion för sekretess inom hälso- och sjukvården enligt 25 kap 1 § OSL. När ett rättsintyg eller journalanteckning inhämtats och förvaras hos polismyndigheten blir detta en allmän handling. Det innebär att om någon begär att få ut dessa handlingar ska en sedvanlig sekretessprövning göras. När åklagaren väcker åtal blir som huvudregel hela förundersökningsprotokollet offentligt enligt 35 kap 7 § OSL. I denna paragrafs tredje punkt stadgas dock ett undantag om att sekretess fortsätter att gälla om uppgiften finns i en handling som har kommit från en annan myndighet där den är sekretessbelagd. Undantaget innebär att den sekretess som enligt 1 § första stycket gäller för sådana uppgifter inte upphör hos Polismyndigheten även om åtal har väckts. Genom reglerna i 43 kap. 2 § OSL överförs denna sekretess från Polismyndigheten till domstolen när handlingen överlämnas dit.

Tänk på att

Rättsintyg ska som huvudregel inhämtas från RMV:s egna rättsläkare. Undantag från denna regel kan göras om det finns särskilda skäl.

Särskilda skäl kan vara:

- Särskild specialistkunskap krävs, till exempel gynekologer, tandläkare, barnläkare eller ögonläkare.
- Akuta situationer. Vårdande insats behövs omedelbart, här kan det vara av värde att den som behandlat eller opererat personen skriver rättsintyget.
- Sexualbrott. Omedelbar spårsäkring och provtagning krävs.
- Ingen läkare inom RMV finns tillgänglig och rättsintyg kan omöjligen avvaktas.
- Brottet är av enkel beskaffenhet. Till exempel att målsäganden fått ett slag med öppen hand som enbart medfört smärta och rodnad.

Fullständig beskrivning av vad som ska med vid beställning av rättsintyget, övrigt om handläggning samt kontaktuppgifter finns på *Intrapolis #Rättsintyg*⁵⁶.

I rapporten *Utvärdering av rättsintygsreformen 2018:4* lämnar Statskontoret ett antal förslag som syftar till att fler rättsintyg av hög kvalitet ska utfärdas i hela landet.

4.7.1 Samtycke och undantag vid utfärdande av rättsintyg

För att kunna inhämta rättsintyg för målsäganden krävs i huvudregel samtycke. Undantagen är:

1. Vid misstanke om brott med ett minimistraff på minst ett års fängelse.
2. Vid misstanke om försök till brott med ett minimistraff på minst ett års fängelse om gärningen har innefattat försök till överföring av allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168).
3. Vid misstanke om försök till brott med ett minimistraff på minst två års fängelse.
4. Vid misstanke om brott mot 3,4 och 6 kap. BrB eller vid brott som avses i lag (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor, mot någon som inte har fyllt 18 år.
5. Om uppgifter som omfattas av sekretess enligt 25 kap. 1–5 §§ OSL eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12 § patientsäkerhetslagen (2010:659) har lämnats ut till Polismyndigheten eller en åklagarmyndighet efter samtycke från målsäganden 5 § enligt lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

Av punkten 5 framgår att kravet på samtycke faller om sekretessbelagda uppgifter, till exempel från ett sjukvårdsbesök med målsägandens samtycke tidigare har lämnats ut till polis eller åklagare. Samtycke kan återkallas av målsäganden fram till dess att rättsintyg som grundas på undersökning utförd av rättsläkaren eller motsvarande lämnats över till polis eller åklagare. Om rättsintyget däremot utgår från redan inhämtade journalanteckningar, som målsäganden tidigare har lämnat sitt samtycke till, kan inte målsäganden hindra att ett rättsintyg utfärdas genom att dra tillbaka sitt tidigare lämnade samtycke.

⁵⁶ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/hjalp-arbetsstod-metoder/forensik-kriminalteknik/bestalla-undersokning/rattsintyg/>

Det är således viktigt att en journalkopia hämtas ut från sjukvårdsinrättningen med målsägandens samtycke så fort möjligt.⁵⁷

Samtycke ska dokumenteras och bifogas utredningen.

Tänk på att

Ett rättsintyg som avser den som är misstänkt för brott får utfärdas

1. i samband med kroppsbesiktning enligt 28 kap. RB
2. om annan undersökning än kroppsbesiktning har ägt rum och det finns misstanke om sådana brott som avses i andra stycket 1–3 ovan.

4.8 Övrig bevisning

4.8.1 Målsägandens egen dokumentation

Dokumentation som målsäganden själv har tillgång till i form av till exempel dagboksanteckningar, telefonmeddelanden och sms kan utgöra värdefullt stöd för hans eller hennes berättelse. För att säkra denna bevisning kan det krävas att målsägandens mobiltelefon undersöks och informationen på den kopieras. Skriftliga meddelanden, t.ex. brev eller sms mellan misstänkt och honom eller henne närstående, kan som huvudregel inte tas i beslag enligt reglerna i 27 kap. 2 § RB. Om målsäganden frivilligt väljer att lämna ut informationen på till exempel mobiltelefonen eller från dagboksanteckningar kan polisen kopiera detta och därefter lämna tillbaka godset till målsäganden. Genom att överlämna brevet och/eller telefonen till polisen har personen därmed avstått från det skydd för förtroligheter som förbudet mot beslag ger. Åklagaren eller polisen kan därför i denna situation ta brevet och/eller telefonen i beslag.

4.8.2 Rekonstruktion med mera

Rekonstruktioner kan användas för att utröna tillförlitligheten i olika uppgifter i en förundersökning. En filminspelning från en rekonstruktion är en bra form av redovisning av händelsen eller berättelsen. Filmen kan användas både under utredningsarbetet och vid rättegången. Teknisk rotel eller motsvarande har teknik och är behjälpliga vid rekonstruktioner.

4.8.3 Kriminaltekniska rapporter

När det finns förutsättningar för en brottsplatsundersökning vid brott i nära relation bör i största möjliga utsträckning brottsplatsen dokumenteras av kriminaltekniker, vilka bör kontaktas så snart som möjligt. Om det är osäkert om det ska eller kan göras en brottsplatsundersökning kan kriminaltekniker kontaktas för rådfrågning. Vid en brottsplatsundersökning ska en dialog mellan

⁵⁷ Prop. 2004/05:64 s. 61.

tekniker och förundersökningsledare föras om syftet med undersökningen samt vilka åtgärder som ska utföras.

4.8.4 Samtal till RLC eller SOS Alarm

Inspelningar av telefonsamtal som målsäganden eller annan gjort i ett akutskede kan utgöra bra stödbevisning. Dessa inspelningar inhämtas antingen från RLC eller från SOS Alarm.

SOS Alarm är ett aktiebolag som på statens uppdrag svarar för nödnumret 112 inom Sverige. Eftersom bolaget inte är en myndighet och inte heller ett företag som i offentlighets- och sekretesslagens (2009:400) (OSL) mening är jämförbart med myndighet, så gäller inte OSLs bestämmelser för information som är lagrad hos SOS Alarm. Det finns inte någon lagstadgad skyldighet för SOS Alarm att tillhandahålla Polismyndigheten material eller uppgift om enskilda telefonsamtal.

4.8.5 Dokumentation från skola, socialtjänst, kvinnojourer med mera

Dokumentation från skolpersonal, vårdpersonal, tjänstemän inom socialtjänsten, Migrationsverket, mans- och kvinnojourer och olika brottsofferjourer kan utgöra stöd för målsägandens berättelse även om handlingarna i sig inte innehåller uttryckliga uppgifter om att målsäganden sagt sig vara utsatt för brott. Exempelvis kan Migrationsverkets utredningar innehålla viktig information om familjen.

4.9 Avslutande åtgärder i förundersökningen

4.9.1 Underrättelse om slutförd förundersökning

Underrättelse om slutförd förundersökning, så kallad slutunderrättelse eller slutdelgivning ska ske enligt 23 kap. 18 a § RB. Det väsentliga i detta fall är att den misstänkte och försvararen blir underrättade om

- att förundersökningen är slutförd
- rätten att ta del av utredningen, inte att de faktiskt tar del av den (vilket dock ofta är en naturlig följd).⁵⁸

Det rekommenderas dock att man eftersträvar att den misstänkte och försvararen tar del av utredningen. På så vis ges möjlighet att lämna synpunkter på den utredning som har genomförts och att framställa önskemål om eventuella kompletteringar. Detta säkerställer också att huvudförhandlingen kan genomföras enligt plan.

När förundersökningen har slutförts har misstänkt rätt att ta del av det som förevarit vid förundersökningen. Det vill säga, såväl förundersökningsprotokollet som sidomaterialet. Förundersökningsledaren avgör vad som ska ingå i protokollet. Om förundersökningsmaterialet innehåller tekniskt material ska misstänkt beredas tillfälle att ta del av även detta.

⁵⁸ Polismyndighetens riktlinjer för dokumentation i DurTvå PM 2017:40.

Förundersökningsledaren avgör om det är lämpligt att misstänkt och försvararen ska få ut kopia på det tekniska materialet eller inte. Det finns ingen skyldighet att lämna en kopia på förundersökningsprotokollet till den misstänkte förrän åtal är väckt.⁵⁹

Synpunkter från slutdelgivningen ska nedtecknas i ett förhørsprotokoll. Åklagaren beslutar om kompletterande utredningsåtgärder ska genomföras eller inte. Åtgärderna ska utföras innan förundersökningsprotokollet färdigställs och därefter skickas det till åklagare, försvarare och målsägandebiträdet.

När åtal är väckt kan misstänktes rätt till att få en kopia av förundersökningsprotokollet inte inskränkas. Rätten till partsinsyn ger dock inte rätt till att få en kopia av elektroniskt material såsom inspelade förhör m.m.⁶⁰ Åklagare har dock fortfarande möjlighet att inskränka misstänkts förfoganderätt över materialet genom ett förbehåll enligt 10 kap. 14 § OSL. Genom en sådan begränsning har misstänkt inte någon rätt att sprida förundersökningsprotokollet.

4.9.2 Förundersökningen läggs ned

Om en förundersökning läggs ned är det angeläget att både målsägande och misstänkt informeras om grunderna för beslutet och att de förstår innebörden av beslutet.

Det är ur brottsoffersynpunkt värdefullt om målsäganden får en personlig underrättelse. Även om det är en åklagare som utformar beslutsmotiveringen kan det hända att åklagaren uppdrar åt polisens utredare att underrätta målsäganden om nedläggningsbeslutet. En sådan underrättelse kan ske muntligen via telefon eller vid ett personligt möte med målsäganden och målsägandebiträdet.

4.9.3 Återkoppling mellan polis och åklagare

En viktig del i arbetet med att förbättra förundersökningars kvalitet är att det sker en återkoppling mellan polis och åklagare avseende det utförda arbetet. Sådan återkoppling bör innefatta dels konstruktiv kritik i avsikt att undvika upprepningar av misstag, dels positiv kritik när ett ingripande eller en utredningsåtgärd varit särskilt bra.

4.9.4 Barn eller närstående som avlidit till följd av brott

Har barn eller närstående avlidit till följd av brott har polis och åklagare enligt lag (2007:606) om utredningar avseende vissa dödsfall skyldighet att underrätta Socialstyrelsen.

⁵⁹ RB 23:21a

⁶⁰ Prop. 2016/17:68 s.85

5 Sekretess

Ärenden gällande brott i nära relationer och sexualbrott bör snarast möjligt förses med normalt åtkomstskydd för att undvika att obehörig personal får tillgång till dem. Utökat åtkomstskydd bör endast användas i undantagsfall där det är särskilt motiverat. Med obehöriga menas personal som inte arbetar med ärendet.

Nedan följer ett urval av de viktigaste och vanligaste förekommande sekretessbestämmelserna vid utredning och handläggning av dessa brott. Fördjupning finns i *Polismyndighetens handbok om Offentlighet och sekretess*⁶¹.

5.1 Sekretess utifrån intresset att förebygga eller beivra brott

En av de viktigaste sekretessbestämmelserna för polisens verksamhet finns i 18 kap. 1 § OSL, den så kallade förundersökningssekretessen. Enligt 18 kap. 1 § OSL är huvudregeln offentlighet men uppgifter behöver inte lämnas ut om det kan innebära skada för förundersökningen genom att uppgiften röjs.

Av 18 kap. 1 § OSL följer:

- Att sekretessen är knuten till uppgiften, det vill säga sekretessen följer med uppgiften oavsett i vilken verksamhet och hos vilken myndighet den finns.
- Att skyddet gäller både uppgifter av betydelse för den specifika utredningen och uppgifter av generell betydelse för brottsutredning.
- Att skyddet normalt upphör då åklagaren har väckt åtal i målet.
- Att skyddet kvarstår i en nedlagd förundersökning om det kan antas att förundersökningen kan tänkas återupptas i framtiden.

5.2 Insynsrätt under en pågående eller avslutad förundersökning

Tänk på att

En målsägande är aldrig part under en pågående eller avslutad förundersökning. En målsägande har därför ingen särskild insynsrätt under en förundersökning. Detta gäller även för det fall målsäganden fått ett målsägandebiträde förordnat för sig. Gällande skadeståndsanspråk efter avslutad förundersökning finns undantag. Se 35 kap 8 § OSL.

Den enda person som är part under en förundersökning är misstänkt. Misstänkts insynsrätt startar när denna blivit delgiven skälig misstanke. Innan dess finns således ingen partsinsyn och några handlingar behöver inte förevisas/lämnas ut. Det är rättegångsbalken som reglerar denna insyn. Samtliga beslut ska tas av förundersökningsledaren.

⁶¹ <https://intrapolis.polisen.se/globalassets/media-dokument-ikoner-dokumentobjektens-bilder/styrdokument/polisens-styrdokument/handbocker/handbok-offentlighet-och-sekretess.pdf>

Efter att misstänkt blivit delgiven skälig misstanke ska denne fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av det som förkommit vid förundersökningen, 23 kap. 18 § RB. Denna insynsrätt kan dock begränsas med stöd av 10 kap. 3 § OSL om det av allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift inte röjs. Ett exempel på det kan vara att polisen inte vill lämna ut namn till misstänkt på de vittnen polisen tänkt höra om det finns en risk att misstänkt kan tänkas kontakta dem före förhöret.

När förundersökningen har slutförts har misstänkt rätt att ta del av det som förevarit vid förundersökningen, d.v.s. såväl förundersökningsprotokollet som sidomaterialet. Nu kan insynsrätten inte längre begränsas med stöd av rättegångsbalken eftersom vi inte längre har en pågående förundersökning. Enda möjligheten att begränsa misstänkts insynsrätt när vi kommit så här långt är vad gäller utlämnande av sidomaterialet. Detta kan fortfarande begränsas med hjälp av 10 kap. 3 samt 3 a §§ OSL. Misstänkt och försvarare har dock inte någon rätt att få en kopia i handen av förundersökningsprotokollet vid slutdelgivning utan denna rätt inträder först i och med att åtal väcks, 23 kap. 21 a § RB. Det ska framgå av förundersökningsprotokollet att det finns sidomaterial. Det kan lättast göras som en anteckning på första sidan av förundersökningsprotokollet.

5.3 Sekretess utifrån skyddet för den enskilde

Sekretess gäller enligt 35 kap. 1 § OSL i bland annat förundersökning för uppgift om enskilds personliga och ekonomiska förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider skada eller men. Här är huvudregeln således sekretess.

När åklagaren väcker åtal och ärendet går över till domstol upphör sekretessen enligt 35 kap. 1 § OSL som huvudregel och förundersökningsprotokollet blir offentligt. Detta följer av 35 kap. 7 § OSL. Det finns dock undantag från denna huvudregel, t.ex. om det är uppgifter som uppenbarligen saknar betydelse i målet och därför fortsatt kan vara sekretessbelagda. En sekretessprövning ska även göras om ljud och bildupptagning som gjorts i samband med förhör begärs ut. Ytterligare ett undantag är sexualbrottmål som fortsätter inneha sekretess för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden.

5.4 Sekretess gentemot vårdnadshavare

Sekretess gäller till skydd för en underårig också i förhållande till vårdnadshavaren, om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgifterna röjs för vårdnadshavaren enligt 12 kap. 3 § första stycket OSL. En sekretessprövning måste därför alltid göras innan en sekretessbelagd uppgift om den underårige lämnas till en vårdnadshavare.

5.5 Sekretess vid samverkan med andra myndigheter

Enligt förvaltningslagen (2017:900) ska myndigheter samverka för att underlätta effektiviteten. Ärenden som rör brott i nära relationer involverar vanligen flera myndigheter. Förutom rättsväsendet kopplas ofta hälso- och sjukvården samt socialtjänsten in. Samverkan mellan dessa myndigheter och Polismyndigheten regleras i 10 kap. 23–24 §§ OSL.

Om andra myndigheter begär att få ta del av uppgifter från förundersökningen ska prövning ske i varje enskilt fall.

5.6 Uppgift från hälso- och sjukvården och socialtjänsten

Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men, 26 kap. 1 § OSL.

Hälso- och sjukvård och socialtjänst har dock möjlighet att lämna uppgift till polis och åklagare enligt sekretessbrytande regler i 10 kap. 23 § OSL:

- om misstanken avser brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år
- vid försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, eller
- vid försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen.

Misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB eller brott som avses i lag med förbud mot könsstympning av kvinnor, som begåtts mot någon som inte fyllt 18 år, lämnas till åklagare eller polis i enlighet med 10 kap. 21 § OSL.

5.7 Sekretess vid brottsofferstöd

Brott som begås i nära relation kräver även att polisen samverkar och samarbetar med de lokala ideella organisationerna. Exempelvis kan representanter från ideella organisationer följa med vid polisanmälan och fungera som stödperson. De ideella organisationerna kan även utgöra ett värdefullt komplement till myndigheterna. Vid överlämnande av uppgifter är det främst förundersökningssekretessen, 18 kap. 1 § OSL som kan bli aktuell.

Om Brottsoffermyndigheten begär ut handlingar regleras detta särskilt enligt 35 kap. 18–19 §§ OSL. Sekretessen enligt 35 kap. 1 § OSL överförs till Brottsoffermyndigheten i ärenden om brottsskadeersättning. Handlingar kan därför som regel lämnas över till dem.

6 Bemötande

Sättet vi bemöter en person på ska underlätta för personen att öppna sig. Det är viktigt att ha klart för sig om personen har specifika behov av stöd och hjälp. Var medveten om att möjligheterna att tolka information och förmågan att redogöra för ett händelseförlopp kan påverkas av flera olika anledningar, t.ex. att personen är i chock eller har en funktionsnedsättning.

6.1 Bemötande av målsägande

Som vid alla typer av brott måste vi bemöta målsäganden med engagemang och professionalism genom att visa respekt och förståelse. I brott i nära relation är

detta särskilt viktigt eftersom vi vet att polisens och målsägandebiträdets bemötande av målsäganden kan vara avgörande för målsägandens fortsatta deltagande i rättsprocessen. Om målsäganden upplever sig blivit lyssnad på och att berättelsen tagits på allvar och känner sig väl omhändertagen ökar sannolikheten för att han eller hon gör en anmälan och fullföljer en polisutredning. Ett professionellt omhändertagande i detta skede kan även ha stor betydelse för målsägandens fortsatta bearbetning av händelsen.

Relevant information påverkar känslan av trygghet positivt. Informera därför tidigt om vart man kan vända sig för stöd och hjälp, möjligheterna till kontaktförbud, samt om polis och åklagares skyldighet att vara saklig, vilket bl.a. innebär att även sådant som talar till den misstänktes fördel ska utredas. I anslutning till förhöret bör målsäganden informeras om varför vi kommer att ställa känsliga och intima frågor, och frågor som kan uppfattas som ifrågasättande. När målsäganden informerats om detta upplevs frågorna mindre provocerande och kränkande. Ytterligare fördjupning om hur bemötandet påverkar målsägandens medverkan i rättsprocessen finns i Brås rapport 2016:18 *Målsägandes medverkan i rättsprocessen*.

Vid bemötandet av målsäganden som lever i andra relationer än heterosexuella är det bra att vara medveten om att benägenheten att berätta kan vara beskuren i ännu högre grad. Personerna kan ha ett sämre socialt nätverk än övriga personer, eftersom deras anhöriga och vänner kan ha tagit avstånd från dem, eller kanske är det första gången som personen berättar om sin identitet och sexuella läggning. Genom att ställa öppna frågor kring relationen underlättar det för den utsatta att vara öppen med sin sexuella läggning eller könsidentitet, något som också påverkar hur väl han eller hon kan och vill berätta om våldet.

För yrkesverksamma som möter våldsutsatta kan det finnas behov av stöd och råd för att hjälpa och motivera. Kvinnofridslinjen⁶² är framför allt till för våldsutsatta kvinnor, men även yrkesverksamma som möter våldsutsatta kvinnor är välkomna att ringa dit för råd och stöd. För att bemöta våldsutsatta och deras barn på bästa sätt är det viktigt att ha kunskap om, och förståelse för, våldets mekanismer konsekvenser och olika sårbarhetsfaktorer. Se kap. 7 Brottsområdet.

6.1.1 Sexuellt våld

Tänk på att

Sexuellt våld upplevs av många som något av det svåraste att prata om. Många gånger framkommer uppgifter om sexuellt våld först senare i utredningen. Var därför öppen för att sexuellt våld kan ha förekommit trots att målsäganden initialt endast berättar om våld/hot.

⁶² Stödtelefonen drivs av Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, på uppdrag av regeringen. Den är bemannad av specialutbildade sjuksköterskor och socionomer som kan ge professionellt stöd och information om lokala resurser. Det är kostnadsfritt att ringa och telefonen är öppet dygnet runt. Tel. 020-50 50 50.

Förmågan att bemöta målsäganden på ett sätt som skapar trygghet och förutsättningar för att öppna sig blir särskilt viktigt för att få fram uppgifter om sexuell utsatthet. Personer som utsatts för sexualbrott och som lever i en hederskontext är dubbelt utsatta. För dessa personer är ofta rädslan för att deras familj ska få reda på övergreppet och hur detta ska drabba dem minst lika skrämmande som själva brottet.

6.2 Bemötande av misstänkt

En förundersökning ska bedrivas förutsättningslöst och präglas av opartiskhet. Det gäller att inte låta sig påverkas och skapa sig förutfattade meningar om exempelvis den misstänkte utifrån målsägandens initiala berättelser. Vid en förhörssituation kan detta då lysa igenom och påverka den misstänktes benägenhet att delta i förundersökningen. En av framgångsfaktorerna för ökad personupplärning är att den misstänkte medger, eller delvis medger, gärningen.⁶³ Precis som målsäganden har den misstänkte rätt att bli bemött korrekt med respekt och förståelse. Den misstänkte har rätt att försvara sig men även rätt att inte yttra sig.

Det handlar inte bara om hur förhørsledaren agerar, utan även om hur andra polisanställda uppträder mot den misstänkte under utredningen. Den misstänktes version är lika viktig som någon annans och allt ska tas i beaktande av både polis och åklagare under utredningens gång för att identifiera och utreda alternativa hypoteser enligt det utredningskrav som finns. En åklagare kan gå till åtal endast om samtliga relevanta och rimliga alternativa hypoteser har eliminerats.

6.2.1 Stöd till våldsutövare

Brott i nära relation är en kriminell handling, men många personer som utövar våld mår också mycket dåligt när de ser hur deras våldsamma beteende påverkar familjen. Det kan vara svårt att inse hur våldsamt det egna beteendet varit.

Den person som utövar våld har mycket att vinna på att söka hjälp för att förändra sitt beteende. Det kan vara ett stort steg att tillstå sitt eget våld. Utan att ta bort fokus från det brottsutredande uppdraget kan det i händelse av en akut våldssituation finnas en ökad mottaglighet för att ta emot hjälp för ett förändrat beteende. Informera och påverka om möjligt i dessa fall till stöd och hjälp.

Om personen tillstår och benämner det egna våldet:

- Bekräfta personen i att han eller hon tagit ett viktigt steg i sin förändringsprocess.
- Berätta vilka olika lokala stödmöjligheter som finns samt hur dessa kan vara del i förändringsarbetet.

Om personen inte tillstår något eget våld:

- Utgå från den information som du har fått till dig och bekräfta istället att han eller hon har en djup kris i relationen till sin partner, barn, familj.

⁶³ Brå 2008:25, s. 27

- Berätta att det finns mottagningar som specialiserat sig på att arbeta med personer som befinner sig i en livs- och relationskris.

Tänk på att

Olika kommuner har olika arbetssätt. Ta reda på vad som gäller i din kommun så att du kan ge så konkret information som möjligt om öppettider, om man arbetar uppsökande, om det finns en koppling mot socialtjänst och hälso- och sjukvård, och om det finns mottagningar som även tar emot personer som ännu inte tillstår sitt våldsamma beteende.

7 Brottsområdet

7.1 Definition av närståendebegreppet

Brottsbalken innehåller inte någon definition av begreppet närstående. Polis och åklagare utgår från definitionen av närståendebegreppet som avses i 4 kap. 4 a § BrB. I förarbetena uttalas att närstående i första hand ska avse en person med vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande, exempelvis någon som är eller har varit gift med gärningsmannen eller som sammanbor eller har sammanbott med vederbörande under äktenskapsliknande förhållanden. Enligt förarbetena omfattar det även barn till gärningsmannen, barn till person som gärningsmannen bor eller har bott tillsammans med (styvbarn), eller personer som är nära släkt med gärningsmannen, till exempel mor, far, syster eller bror.

Högsta domstolen (NJA 2004 s. 97) har gjort tolkningen att närståendebegreppet även måste omfatta fall då brott har förövats av en man mot en kvinna med vilken han utan att vara sammanboende har levt i en fast parrelation med.

Även personer av samma kön med en fast parrelation, parrelationer där gärningarna har förövats av en kvinna mot en man samt relationer mellan personer som utan att bo tillsammans har gemensamma barn utgör exempel på sådana närståenderelationer som straffbestämmelsen omfattar.

Det är åklagaren som gör den slutliga bedömningen av om brottet faller inom definitionen. För ytterligare praxis kring definitionen se Åklagarmyndighetens praxissammanställning⁶⁴.

Även om relationen mellan parterna inte faller inom begreppet närstående kan det ändå, pga. komplexiteten i relationen mellan parterna, finnas anledning att brottet ska utredas av personal med särskild kompetens inom utredningsverksamhet av brott i nära relation. En bedömning måste alltid ske utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

⁶⁴ <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/handbocker/handlaggning-av-brott-i-nara-relation.pdf>, s. 41.

7.2 Fördjupande kunskaper om bakomliggande faktorer

Genom kunskap och förståelse för de bakomliggande faktorer som kan påverka målsägande och gärningsman och som bidrar till utredningens komplexitet ökar förutsättningarna för en metodhantering och ett bemötande som främjar möjligheterna till ett bättre utredningsarbete.

Tänk på att

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har ett uppdrag av regeringen att höja kunskapen om mäns våld mot kvinnor. På deras webbplats finns bland annat information om normaliseringsprocessen, sårbarhetsfaktorer, barn som upplever våld m.m. Deras ämnesguider ger en baskunskap som är viktig för utredningsarbetet.

65

På webbplatsen finns även en introduktionskurs⁶⁶ för grundläggande kunskap om mäns våld mot kvinnor i nära relationer och som vänder sig till yrkesverksamma inom vård, omsorg, skola och rättsväsende.

På Länsstyrelsen i Östergötlands webbplats⁶⁷ finns fördjupande information kring hedersrelaterad brottslighet.

7.3 Hedersrelaterade brott

Personal som hanterar brott i nära relation måste vara medveten om att hedersproblematik kan förekomma. Det här avsnittet syftar till att öka medvetenheten om hedersrelaterade brott och ska endast ses som en introduktion.

Det finns ingen legal definition av begreppet hedersrelaterad brottslighet. En definition som ofta används är:

”Hedersrelaterad brottslighet är brott riktade mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannen och övriga släktens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.⁶⁸”

⁶⁵ <http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/>

⁶⁶ <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-kommuner/utbildning-moter-valdsutsatta/webbkurs-om-vald/>

⁶⁷ <http://www.hedersfortryck.se/>

⁶⁸

https://intrapolis.polisen.se/contentassets/170c98596c704d668ed9a47dbed606e0/hedersnormer_hedersrel_rps_handbok_2009.pdf

Tänk på att

Hedersrelaterade brott kan vara alltifrån ofredande till mord. För att man ska kunna vidta rätt åtgärder under utredningen är det viktigt att tidigt identifiera om brottet kan ha begåtts i hederskontext eller hedersrelaterad miljö samt förstå och utreda motivet för brottet.

Även om det finns likheter mellan brott i nära relation och hedersrelaterade brott skiljer brottsligheten sig åt på många sätt. När det gäller hedersrelaterade brott är det vanligt med flera gärningspersoner. Brottet är ofta sanktionerat i den egna familjen eller gruppen. Hedersrelaterade brott är ofta välplanerade.

För den som lever i en hederskontext kan steget att ta kontakt med myndigheter vara stort. Att blanda in myndigheter anses skymfa familjens heder. Det är vanligt att en utsatt person inte vågar berätta hela sanningen på grund av rädsla för repressalier, eller undanhåller information för att skydda sin familj. Genom att anmäla till polisen riskerar målsäganden inte bara att uteslutas ur familjegemenskapen eller sitt sociala liv, det kan även innebära risk för att utsättas för allvarliga hot och våld med risk för sitt liv. Det är därför viktigt att det görs en strukturerad riskbedömning och att adekvata skyddsåtgärder sätts in.

Det är inte alltid tydligt vem som är gärningsperson och som nämnts tidigare är det vanligt med flera gärningspersoner. Förutom far eller make kan det vara en bror, en manlig kusin, en farbror, en morbror eller en svåger. Även kvinnliga gärningsmän förekommer, som mödrar och andra kvinnliga släktingar. Släkträd och klananalyser är värdefulla för att få en bild av vilka som ingår i familjen, slakten eller klanen. De kan också användas för att identifiera potentiella gärningspersoner samt underlätta för åklagaren att inför och under huvudförhandlingen redogöra för släktförhållanden.

Det är angeläget att inhämta information från andra myndigheter och sakkunniga med särskild kunskap på området. Då brotten inte sällan sträcker sig utanför Sverige kan ett nära samarbete med polis i andra länder vara avgörande. Om det aktuella landet saknar ett fungerande rättsväsende kan samarbetet med istället ske med frivilligorganisationer. God samverkan med exempelvis socialtjänsten, Migrationsverket och Utrikesdepartementet är en förutsättning för ett framgångsrikt arbete.

Mer information om hedersrelaterad brottslighet, aktuella handböcker från Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt annat relevant material finns på Intrapolis.⁶⁹ För yrkesverksamma, som i sitt jobb kommer i kontakt med hedersrelaterat våld och förtryck, finns även fördjupande information på hemsidan www.hedersfortryck.se, som Länsstyrelsen i Östergötland ansvarar för. Där finns även information om den nationella stödtelefonen.

⁶⁹ <https://intrapolis.polisen.se/bekampa-brott/brott/brott-i-nara-relation/brott-i-nara-relation/hedersrelaterad-brottslighet/>

7.4 Särskilt om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

Brotten grov frids- respektive grov kvinnofridskränkning består av en serie av var och en för sig straffbara gärningar som tillsammans skapar ett fridskränkingsbrott. Gärningarna ska ha varit ett led i en upprepad kränkning och ska ha varit ägnade att kränka målsägandens självkänsla. De gärningar som kan ingå i ett fridskränkingsbrott är handlingar enligt 3, 4, 6 och 12 kap. BrB samt 24 § enligt lagen om kontaktförbud.

Hur många gärningar som krävs för att uppfylla rekvisiten ska bedömas med utgångspunkt i gärningarnas karaktär. Ju allvarligare de enskilda gärningarna är, desto färre gärningar krävs för att kränkningen ska anses som upprepad. T.ex. kan tre fall av misshandel uppfylla rekvisiten.

Det måste också finnas ett visst tidsmässigt samband mellan de enskilda gärningarna. Den yttersta gränsen för det tidsmässiga sambandet är preskriptionstiden, som för grov frids- respektive grov kvinnofridskränkning är tio år. De enskilda gärningarna behåller dock sin preskriptionstid, vilket innebär att t.ex. ett ofredande som skedde för tre år sedan inte kan läggas till grund för ett fridskränkingsbrott eller olaga förföljelse.

Det krävs vidare att det är fler än två brottsliga gärningar som är uppe till prövning i domstolen samtidigt för att kunna döma till ett fridskränkingsbrott. Tidigare brottslighet kan beaktas vid bedömningen av om gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning. Dock kan en enstaka ny gärning i förening med en gärning som domstol redan dömt över inte leda till ansvar för fridskränkingsbrott.

Vid bedömningen om de enskilda gärningarna varit ägnade att allvarligt skada brottsoffrets självkänsla ska brottsoffrets hela situation beaktas, t.ex. avsaknad av socialt nätverk eller bristande språkfärdigheter samt hur allvarliga gärningarna varit.⁷⁰

Det är inte nödvändigt att bevisa att brottsoffrets självkänsla verkligen har skadats. Det räcker att gärningarna typiskt sett, med tanke på brottsoffrets situation, har varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Det ska därför utredas på vilket sätt självkänslan kan ha skadats exempelvis genom att vid förhör fråga om under vilka omständigheter gärningarna begåtts. Gärningsmannen ska ha haft uppsåt till de faktiska omständigheterna men behöver inte haft uppsåt till att allvarligt skada målsägandens självkänsla.

Vid inledande av förundersökning om fridskränkingsbrott är det viktigt att kontrollera om det finns tidigare anmälningar som har lagts ned därför att brott inte kunnat styrkas. Den nu pågående förundersökningen kan utgöra nya omständigheter i förhållande till den tidigare nedlagda så att en annan bedömning av bevisläget i dessa utredningar är möjlig. Den tidigare förundersökningen kan även innehålla uppgifter som har betydelse för utredandet av den nyanmälda brottsligheten.

⁷⁰ NJA 2003 s. 144.

Förutom de brott som ingår i fridskränkingsbrotten behöver andra brottsliga gärningar riktade mot samma målsäganden utredas såsom t.ex. bedrägeri och stöld. Brott med mer än nio månader i straffskalan kan inte ingå i fridskränkingsbrott. Dessa brott ska utredas för sig. Ett exempel är våldtäkt eller grov misshandel.

Grov kvinnofridskränkning är ett brott som enbart kan begås av en man mot en kvinna han är eller varit gift eller sammanboende med.

7.5 Särskilt om olaga förföljelse (stalkning)

Brottet olaga förföljelse syftar till att förstärka skyddet för personer som utsätts för upprepat våld, hot eller trakasserier, så kallad stalkning.

Lagen innebär, i likhet med fridskränkingsbrotten, att det är möjligt att ta hänsyn till helheten om en målsägande har utsatts för olika brott av en och samma person och brottet har utgjort led i en upprepad kränkning. Till skillnad från fridskränkingsbrotten krävs inte att gärningarna varit ägnade att allvarligt kränka målsägandens självkänsla eller att målsäganden är en närstående person.

Det krävs att den brottsliga gärningen finns med i brottskatalogen 4 kap. 4 b § BrB för att omfattas av olaga förföljelse. De brottsliga gärningar som kan ingå är:

- misshandel, eller försök till misshandel
- olaga tvång
- olaga hot
- hemfridsbrott eller olaga intrång
- kränkande fotografering
- olovlig identitetsanvändning
- olaga integritetsintrång
- ofredande
- sexuellt ofredande
- skadegörelse, eller försök till skadegörelse
- ringa skadegörelse
- överträdelse av kontaktförbud
- överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning.

8 Förutsättningar för polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet⁷¹

Tänk på att

Det är i första hand socialtjänstens ansvar att bistå en person med sådan hjälp som att medverka vid hämtning av tillhörigheter i hemmet. Därför bör polis alltid ta kontakt med socialtjänsten som ska utforma hjälp och stöd på bästa sätt.

Olika tolkningar har gjorts inom polisen kring vilka förutsättningar som finns för att medverka vid hämtning av tillhörigheter i hemmet och tidigare rekommendationer angående tolkning av rättsläget har varit motstridiga. En risk som framhållits är att polisens medverkan kan uppfattas som myndighetsutövande och att polisen kan framstå som partisk inför en civilrättslig tvist eller i en pågående brottsutredning. I en inspektionsrapport från Rikspolisstyrelsen⁷² framhålls däremot att polisen bör kunna ge stöd i dessa situationer, för att brottsoffren ska kunna utöva sina rättigheter.⁷³ Mot bakgrund av det osäkra rättsläget och vilka avväganden som behöver göras har Polismyndigheten därför utrett frågan i PM *Om förutsättningar för Polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet* (A108.040/2016).

Polismyndigheten har i detta PM gjort bedömningen att det inom ramen för 2 § fjärde punkten i polislagen (1984:387) ges rättsligt utrymme för polisen att följa med en person som behöver hämta personliga tillhörigheter i bostaden om det med hänsyn till situationen framstår som lämpligt. Det gäller främst när det föreligger akuta situationer i syfte att bistå med trygghet och säkerhet. Polis bör dock inte följa med in i bostaden eller befatta sig med några personliga tillhörigheter.⁷⁴

I de fall polis redan har kommit till en bostad, t.ex. med anledning av ett larm, ska hjälp lämnas på ett sådant sätt att det inte kan uppfattas som att polisen biträder någon av parterna.⁷⁵

⁷¹ PM *Om förutsättningar för Polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet* (A108.040/2016)

⁷² *Inspektion av polismyndigheternas hantering av det lokala personsäkerhetsarbetet* (2012:8),

⁷³ *Redovisning av regeringsuppdrag, polisens medverkan när den som utsatts för brott behöver hämta tillhörigheter i hemmet.* (A388.907/2014)

⁷⁴ PM *Om förutsättningar för Polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet* (A108.040/2016)

⁷⁵ IDEM